

Уладзімір ГАЎРЫЛОВІЧ

АНЁЛАК МОЙ, АНЁЛАК...

Рамантычная аповесць¹

1

Аляксей Савіч усё ж вырашыў, што паляціць на радзіму. Сястра з Беларусі датэлефанавалася да яго напярэдадні ўвечары, каб паведаміць: у іх роднай вёсцы, дзе цяпер нікога са сваякоў і блізкіх ужо не засталася, адбудзецца сустрэча аднакласнікаў. Яго выпуск. Дваццаць пяць гадоў мінулася. Казала, што збіраюцца ўсе, жадаюць бачыць і яго...

І адразу завярэдзіла на сэрцы: аказваецца, ўсё, што было ў юнацтве, помніць да драбніц, нібы адбывалася ўчора. Помніць і добрае і кепскае, асабліва тое, што здарылася ў дзясятым класе між імі... Мабыць, недарэмна кажуць, што свой грэх — насіць усё жыццё. Хаця ж, калі разабрацца, які ў яго грэх? Ён жа тады быў зусім юным. А што яна так...

Стаяў спякотны ліпень. У Піцеры не было чым дыхаць, плавіўся асфальт, і можна было ачмурэць ад чаду!.. У прыгарадзе, на прыродзе, было не так млосна. Ён з'ехаў на дачу з тыдзень таму. Адпачываў. А ўчора ўвесь дзень карпеў над навуковай працай, якую пачаў яшчэ летась, у чарнавіку паклаў на паперу. Здавалася б, дробязі засталіся, зусім нязначныя. «Падчысціць» сёе-тое. Але вось гэты тэлефонны званок сястры перабіў усе думкі, і праца, як кажуць, пачала валіцца з рук. Знік творчы настрой. Не клеілася нешта. Нарэшце, адклаў паперы ў стол: значыць, не гарыць. Хай пачакае, выпее. Адляжыцца — лепей будзе.

Прыняў душ і апоўначы лёг спаць. Але заснуць так і не змог: вагаўся, трэба яму ехаць на гэтую юбілейную сустрэчу ці не?

Гаўрыловіч Уладзімір Мікалаевіч нарадзіўся 30 жніўня 1967 года ў вёсцы Вятчын Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага (1991). Працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў Вятчынскай СШ, дырэктарам Бялёўскай СШ у Жыткавіцкім раёне. Цяпер — галоўны рэдактар раённай газеты «Новае Палессе», старшыня Гомельскага абласнога аддзялення ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі».

Аўтар кніг прозы «Споднія яблыкі» (1999), «Забранае ічасце» (2001), «Глыбокія карані» (2001), «На мяжы» (2003), «Плата за каханне» (2007) і публіцыстыкі «...Дзе над горадам лунаюць буслы» (2000), «Крокі па роднай зямлі» (2005), «Запрашэнне» (Швейцарыя, 2007) і інш.

¹ Часопісны варыянт.

Бадай, нічога ж і не затрымлівала. Ад студэнцкай мітусні ён ужо трохі адпачыў у адзіноце. Чаму ж не паехаць? Заадно пабачыцца з мамай і сястрычкамі — усё абяцае, а ніяк не выберацца наведаць іх. Але, калі прыедзе, хоць і запрашаюць аднакласнікі, як яны сустрэнуць яго, таго, які некалі пакінуў вёску з такім страшэнным кляймо, што... І толькі пад самую раніцу, шмат усяго перадумаўшы, рашыўся. Паедзе!

...Пералёт бізнес-класам быў амаль непрыкметным. У мінскім аэрапорце адразу ўзяў таксі. Аўтавакзал «Усходні» ён памятаў. Прыехаў туды, маючы запас часу на маршрутны аўтобус на Жыгжавічы. Узяў білет, доўга хадзіў вакол вакзала, бавячы час, чакаючы адпраўлення, быццам раздумваў: ці правільна робіць. І зноў пераконваў сябе: правільна...

Да Зінкі, сястры, не паехаў спецыяльна, хоць яна жыла недалёка, ля трактарнага завода. Вырашыў, калі будзе вяртацца назад, тады наведае яе і маці. Нават колькі дзён пагасцюе ў мамы, якая даўно прыжылася ў сталіцы. Перад самым адпраўленнем набраў нумар мабільнага сястры.

Сястра, вядома, паўшчувала, што брат не заехаў. Сказала, што Сярожка, яе старэйшы сын, мог бы адвезці яго на сваім «Опелі» ў вёску і прывез бы ўначы назад. Хвалявалася, а ён пра гэта і не падумаў: у каго ж там брат пераначуе? Казала, што пляменніку было б за радасць пабыць разам з піцэрскім дзядзькам у вёсцы, а ён, дзядзька, пазбавіў яго такой магчымасці.

Сястра нават паспрачалася: заўсёды ён, Аляксей, робіць так, як яму хочацца, заўсёды настойвае на сваім. Але, можа, таму і ў прафесары выбіўся, стаў вядомым. Хто ж не ведае ў Расіі і дома мікрабіёлага Савіча?! Шкадавала ж хіба аб адным: сама не змагла б паехаць — не адпускалі неадкладныя справы, якія, скардзілася, не даюць ужо і жыць па-чалавечы (якія справы, так і не сказала). Але ўзяла ад брата слова, што ён паклоніцца і ад яе магілам родных — яна ж даўнавата там не была. Сказала, каб Аляксей абавязкова, як і абяцаў, вяртаючыся назад, на тыдзень затрымаўся ў Мінску. А яшчэ, калі ўжо ўзяў білет, то хай едзе, пляменнік жа накіруецца ў вёску адразу, днём ці ноччу, як толькі Аляксей патэлефануе, каб прыехаў па яго.

І вось аўтобус вёз яго ў дзяцінства. Туды вяртацца было і радасна, і страшна. Дзіўная рэч! Пасля школы, ды і пасля таго выпадку, з-за якога ён вымушаны быў у спешцы з'ехаць з вёскі, мінула чвэрць стагоддзя. Аляксей Савіч думаў пра школьных сяброў. Ці ўсіх іх ён пазнае?! А з настаўнікаў хто-небудзь застаўся? Ці ўсе памятаюць яго? А калі памятаюць, то як?..

За акном міналіся знаёмыя з падлеткавай пары населеныя пункты, вёсачкі і пасёлкі. Ён чытаў на дарожных знаках іх назвы, але думаў аб родным куточку, у якім нарадзіўся. А на душы было так неспакойна.

Калі забрала сястра да сябе маці — гэта здарылася амаль адразу пасля таго, як ён паступіў ва ўніверсітэт у Ленінградзе, — бываць у вёсцы яму не выпадала. Савіч ведаў, хоць і рэдка прыязджаў у госці да сясцёр і маці ў Мінск, сваякі клапаціліся пра магілы родных. Ездзілі, калі выпадала, звычайна на Радаўніцу. Ненадоўга. На гадзінку-другую: прыбраць магілкі, падфарбаваць загарадкі, пакінуць памінальныя вяночкі.

Аляксей звыкся з думкай, што родную хату даўно прадалі, што яна чужая. Што ж, чалавек прывыкае да новага жыцця вельмі хутка. Але ж... Ці стаіць яна яшчэ там, схавайшыся ў засені вялікага саду? Хто цяпер жыве пад яе дахам?

З ёй, іх прасторнай хатай, звязана гэтулькі ўспамінаў. Адтуль на вясковыя могілкі завезлі на калгасным грузавіку дзед-франтавіка. А праз год, нечакана, калі Аляксею споўнілася толькі шэсць гадоў — бацьку. Расказвалі: ён трагіч-

на загінуў на лесапавале. Дзядулю і бацьку Аляксея амаль не памятае, толькі некаторыя рысы твару гэтых родных яму людзей усплываюць у памяці нібы з туману. Усё ж ён быў тады дзіцем. Маці падымала яго, свайго малодшага, як і дзвюх дачок, сама.

Ці жывыя яшчэ суседзі? Мусіць, многіх ужо няма. Добрыя былі людзі. Простыя. Прыстойныя. Цяпер такіх мала. Хаця, было, аднойчы і яны яму не паверылі...

Божа, што ж з ім такое адбываецца? Тое, што, здавалася, назаўжды знікла з яго памяці, зноў наплывала і наплывала, нібы гэта было ўчора, вярэдзіла душу. А ён жа да гэтай паездкі быў упэўнены: выкраслена, выбелена там усё пахмурнае і балючае, што звязана з завяршэннем яго дзяцінства і пачаткам юнацтва. Толькі чаму і праз гады, пасля таго, як усё здарылася, ён не змог больш нікога пакахаць? Па-сапраўднаму. Мусіць, гэта сам Гасподзь пазбавіў яго магчымасці кахаць. Хаця ж, што на Бога ківаць. Быў і жанаты. Нядоўга, праўда... Ды і жанчын не пазбягаў — шанаваў жаночую прыгажосць. Але гэта ўсё было не тое. Магчыма, ён не ўмеў, проста не ўмеў кахаць, як умелі іншыя.

Цяпер, седзячы ў новенькім, быццам толькі з канвеера, аўтобусе, вагаўся: а можа, сам захацеў, каб усё так было?..

Няпраўда! Ён хлусіў сабе. Яшчэ на заранку юнацтва з ім здарылася тое, што ва ўсіх рамантычных творах называюць першым каханнем. І яно — такое гораснае. Можна ж было ўсё забыць, навошта ж трэба было гэтулькі перажываць з-за таго, што адбылося і не вернеш, не паправіш? Навошта ўспамінаць усё, што даўно мінула і здавалася нават няпраўдай? Прафесар Савіч разумееў усё і хацеў бы забыцца, адрываць з памяці. Але ж ці загадаеш сэрцу?

Як жа даўно тое было...

2

У апошняй чвэрці дзвятага класа Аляксея Савіч рэзка запусціў вучобу...

Маленькая і светлавалосая аднакласніца надоўга стала яго ідэалам, сэнсам жыцця. Гэтая дзяўчынка, падобная на Мальвіну з дзіцячай казкі, здавалася, скрамсала яго сэрца на дробныя кавалачкі, пазбавіла сну і розуму.

Аднойчы на школьным вечары, ужо ў дзясятым класе, Аляксея зразумеў, што, аказваецца, ён не адзін такі летуценнік. Употаі назіраючы за далікатнай школьнай прыгажуняй, якая танцавала ў крузе, заўважыў па вачах сваіх сябрукоў, Колькі і Генкі, што і яны глядзяць на яе гэтаксама, як і ён: з захапленнем і хваляваннем. Гэта было асаблівае мужчынскае хваляванне, калі хлопцы, як зачараваныя, не зводзілі з аднакласніцы сваіх пажадных вачэй. Ад гэтай гарэзы, здаецца, усё закіпала ў жылах і туманам засціла вочы не толькі ў яго!..

Галка ж вадзілася толькі са старэйшымі хлопцамі. З аднагодкамі чамусьці ёй было нецікава. І яго, які нічым не адрозніваўся ад іншых, яна, здавалася, проста не заўважала.

Каму ж быць яе чарговым праважатым — хлопцамі вызначалася за школай. Кулакамі. Ён, Лёшка Савіч, асаблівай фізічнай моцай пахваліцца не мог і змірыўся з тым, што яму такога шчасця, як праводзіць Галку, не дамагчыся. Таму пакуль дзесьці там ішлі кулачныя разборкі, ён танцаваў вальс, танга, польку з усімі без выключэння дзяўчаткамі свайго класа. Ён вельмі любіў танцаваць. Але яе, Галку, на жаль, так і не асмеліўся запрасіць. Ні разу. Сароцеўся: як да яе падступіцца? Права запрашаць Анёла (так Галку многія называюць)?

валі ў школе, дзякуючы пажылой настаўніцы рускай мовы, якая аднойчы за паспяховую вучобу ласкава ўзнагародзіла вучаніцу такой пахвалай-мянушкай, і якая прырасла да дзяўчыны) замацавалася за старэйшымі хлопцамі-аднавяскоўцамі. Ды і праводзіць яе дадому таксама была іх прывілея.

Хлопцу часам здавалася, што ён добра ведае яе, Анёла, і разам з тым не ведае зусім. Здаралася, у залежнасці ад таго, які быў настрой, у сваіх фантазіях ён маляваў вобраз дзяўчыны светлай, а часцей чорнымі фарбамі: пра яе ў вёсцы пляткарылі рознае. Хаця Аляксея не хацеў прымаць на веру ўсё кепскае, што казалі пра Галку і што даходзіла да яго вушэй. Не верыў плёткам, Анёла ён абагаўляў. А пагалоска пра яе, Галку, даўно ўжо ішла дрэнная. Ён жа, дзівак, на нешта працягваў спадзявацца, употай марыў, што некалі будзе з гэтай недасяжнай прыгажуняй. Але так і не змог хоць бы аднойчы падысці да яе. І, мусіць, ніколі б так і не асмеліўся, калі б не той выпадак... І, мабыць, так бы таемна і кахаў свайго маленькага вясковага анёлачка.

Божа, чаму і праз столькі гадоў так балюча ўспамінаць былое?

Аляксей Мікалаевіч расплюшчыў вочы. Амаль пусты аўтобус уязджаў у Слуцк. У вёсцы — памятаў гэта добра — казалі так — Слуцк. Ён зусім не пазнаваў горад. Чысты, утульны. Злавіў сябе на думцы, што, апыніся выпадкова на тутэйшых вуліцах, без нечай дапамогі наўрад ці змог бы знайсці аўтавакзал. Прыгажун-будынак, зрэшты, пабудаваны пазней. Хоць гэты горад з яго дзяцінства, з яго ўспамінаў — таксама.

Некалі ўлетку, падзарабіўшы грошай, здаючы нарыхтоўшчыку чарніцы, Аляксей наважыўся з'ездзіць да старэйшай сястрычкі Каці ў Мінск. Яна працавала там прадаўцом недалёка ад Прывакзальнай плошчы, у прадуктовай краме. Тую краму ён памятаў вельмі добра: там за пяць капеек можна было купіць шклянку соку. Бярозавік асабліва яму падабаўся. Бо дома пілі з бочкі, кіслы і церпкі, настоены на дзічцы. А гэты, з трохлітровага слоіка, быў салодкім, з дзіўным смакам. У вёсцы тады яшчэ не навучыліся так гатаваць бярозавік — з лімонкай і цукрам.

Савіч згадаў старэйшую сястру. Сёння Каця мае сетку ўласных магазінаў у сталіцы — бізнес ідзе добра, хаця ўвесь час сястра на нешта скардзіцца. Можа, грошай не хапае? А колькі іх трэба, каб жыць? Прырода чалавека: калі грошай шмат, хочацца, каб было болей...

Слуцк на ўсё жыццё яму запомніўся іншым: за восем капеек ён некалі тут купіў сто грамаў зефіру. Беласнежнае смакоцце сельскага хлопца надта ўразіла. Дагэтуль ён яшчэ не каштаваў такіх ласункаў. І бач — адклалася ў памяці на ўсё жыццё. Дзіва што: у райпоўскі сельмаг, які быў у яго вёсцы, прапахлы селядцамі і тытунём, нічога падобнага не завозілі. Але, хіба не запомніш...

Аляксей намагаўся ўгадаць, з якімі яшчэ падзеямі ў яго жыцці звязаны гэты горад, стараўся гэтымі ўспамінамі адагнаць думкі пра школу. Так, сюды, у Слуцк, ён з аднакласнікамі прыязджаў купіць падарункі дзяўчынкам да Жаночага свята — тады набылі ім нейкія паўтарарублёвыя рэпрадукцыі (спадабаліся прыгожыя рамкі) і шакаладныя цукеркі...

У кіёску прадавалі мясцовыя газеты. Аляксей купіў адну з іх і адразу вярнуўся ў аўтобус. Пасажыраў стала крыху больш, а дыхаць — цяжэй: спякота ўбіралася ў сілу, жорстка выцясняючы з салона ранішняю прахалоду.

Праз хвіліну вандраванне прадоўжылася. Наступны прыпынак у яшчэ адным горадзе з яго дзяцінства — Любані, які асабліва нічым Аляксею не запомніўся. Для яго проста гэта быў чарговы прыпынак на шляху да сталіцы...

3

Быў п'янкi ад летняй спёкi школьны выпускны...

Аляксей Савiч усё ж такi атрымаў нядрэнны атэстат, хоць мог, па меркаванні настаўнікаў, праявіць у апошнi год вучобы больш стараннасцi.

Пасля афіцыйных урачыстасцей, якія закончыліся пад самы вечар, выпускны клас на некаторы час застаўся на другім паверсе без настаўнікаў. Пасля адзінаццаці ўсiх староннiх (восьмыя, дзевятыя класы) выпускнікі папрасілі выйсцi з залы, iм хацелася самiм крыху разам пабыць у роднай школе. Тым часам настаўнікі па традыцыi, якая ўсталявалася ў школе даўно, сабраліся ў настаўніцкай i пакрысе пілі шампанскае, якое загадзя падрыхтавалі бацькі выпускнікоў. А ўчарашнiя дзесяцікласнікі, скiнуўшы з зацёклых ног новы абутак, узяўшыся за рукі, сталі ўкруж, пачалі скакаць пад новы эстрадны хiт. Усе гучна, весела падпявалі вядомай групе, нібы кляліся: «Калі не расстанемся, значыць, не састарымся...»

Набліжалася поўнач. Неяк так атрымалася, што яна, Галка, апынулася побач з Алёшам. Рука Анёла, такая тонкая i далікатная, раптам з'явілася ў яго руцэ, а iх вочы сустрэліся.

Сысцi адсюль цiха i неўзаметку — прапанавала дзяўчына.

— Давай збяжым ад усiх, — горача прашаптала яна яму.

— Куды? — усхвалявана i адначасова здзіўлена перапытаў ён.

— Куды-небудзь... Мы будзем адны... — у яе вачах не было насмешкі.

Быццам даўно чакаючы пачуць менавіта такія словы ад Анёла, Аляксей прапанаваў:

— Можа, пойдзем у калгасны сад...

— Не, давай пойдзем на арэлі, — сказала яна i ўсміхнулася. — На Горку.

— Пойдзем, — хвалюючыся, пагадзіўся Аляксей, не разумеючы пакуль, што адбывалася. Але ж ён даўно прыкмеціў: там, ля цэнтральнага ўваходу ў школу, тоўпяцца ранейшыя яе кавалеры. Няўжо яны ёй надакучылі? Ці не таму яна i хоча сысцi так, каб ніхто гэтага не заўважыў? Ды яшчэ так далёка! Горка — вунь дзе, у паўночнай частцы вёскі. Адначасова юнака хвалявала i iншае: што ж магло здарыцца, каб яна, нарэшце, звярнула на яго ўвагу?

— Не здагадаюцца нас на Горцы шукаць, — нібы пацвердзіўшы ягоныя здагадкі, сказала Галка i неяк вінавата ўсміхнулася.

Яны выйшлі са школы праз запасны выхад (iх выпусціла добрая цётка Ніна, прыбіральшчыца), не чакаючы, калі аднакласнікі разам з класнай i дырэктарам або фізруком пойдучь сустрэкаць світанак.

Аляксей i Галка, узяўшыся за рукі, ішлі па ацiхлай вёсцы. Маўчалі. Але абаiм было добра. Дыхалася лёгка парным паветрам, якое, зрэшты, калі павяртала на раніцу, трохi астуджалася слабым ветрыкам. Галчына белая сукенка выдавала ледзь улоўны шолых. То тут, то там цiшыню парушалі дварнякі, што ахоўвалі гаспадарскія двары. Дарога была доўгай, але Аляксей з Галкай, здавалася, хутка дайшлі да абранага месца.

Горка — невялікае ўзвышша з жоўтага пяску, леваруч ад вёскі, каля кар'ера, выкапанага некалі будаўнікамі шашы рэспубліканскага значэння — сустрэла хлопца i дзяўчыну празрыстым месяцовым святлом, якое срэбрам прабівалася праз разгалістыя высокія дрэвы.

Яны доўга гушкаліся на арэлях, разам i па адным, сягаючы да верхнiх густых галін хвой. Гэта быў сапраўдны цуд! Галка смяялася з Аляксеевых жартаў, а ў хлопца тады адкуль толькі яны браліся! Жартаваў, але на душы чамусьцi было неспакойна. Усё гэта было за межамі яго разумення: як магло

здарыцца, што Анёл з ім? Чаму? Ды нават не мог ён марыць аб гэтым, тым больш у апошні вечар развітання са школай!

На душы ў яго тварылася нешта незразумелае і невытлумачальнае. Як выкрасліць з памяці ўсё тое чорнае, што ён раней пачуў пра яе? Старэйшыя хлопцы-аднавяскоўцы апошнім часам асабліва не саромеліся хваліцца тым, што яны нібыта вытваралі з Галкай. Праўда, хваліліся загадкава, намёкамі, часта падкрэслівалася, што нібыта ў некага з ёю было такое, што... І тут жа: «З твару — нічога, а так — дзеўка як усе...»

Зрэшты, дрэнна аб ёй, Анёле, казаць пачалі зусім нядаўна. Да гэтага мясцовыя юныя донжуаны пабойваліся яе старэйшага брата, які тады жыву ў вёсцы. Але ж мінулай восенню ў Вятчын прыйшла сумная вестка: яго абрабавалі, забілі і выкінулі з цягніка, калі вяртаўся аднекуль з Расіі, з заробкаў. Бачыць мёртвага Міколу было нельга. Знявечаны, ён доўга ляжаў у трупярыні недзе ў Падмаскоўі пакуль ішло расследаванне. Пахавалі, нават не адкрываючы дамавіну... Засталася дзяўчына з несучешнай маці, якая, казалі, з гора запіла, ды зусім стала старэнькай бабулькай...

Божа, як жа спачатку Аляксею было балюча слухаць кепскае пра Галку! Ён праклінаў усю вёску, якая так непаважліва ставілася да яго Анёла, яго мары. І толькі праз нейкі час, відаць, пасталеўшы, хлопец крыху супакоіўся. Пачаў упарта вучыцца. Галку стараўся не заўважаць, як і яна не заўважала яго. І, праўда: хто яна такая, каб ён з-за яе гэтак даймаў сябе? Каму патрэбна такая ахвяра? І паступова нібы пагадзіўся з тымі, хто плявузгаў пра Анёла кепскае: можа, і праўда...

А Анёл, ганарлівая і непрыступная для яго, працягвала тым часам вучыцца на выдатна і па-ранейшаму зводзіла з розуму сельскіх хлопцаў, якія на кулаках за школай заваёвалі права быць яе чарговым праважатым. Адно Аляксей ведаў — яна нікога не выбірала сама. Яе выбіралі! І гэта было яшчэ адной акалічнасцю не на яе карысць.

І раптам — як гэта зразумець? — яна зараз з ім, побач, з тым, каго яшчэ ўчора не заўважала, і хто марыў хоць аднойчы пабыць яе праважатым, але не станавіўся ў чаргу, каб займець на гэта права...

— Ты, Алёша, такі... — Галка раптам усміхнулася сваёй прыгожай усмешкай. У святле месяца бліснулі яе вочы. Ён разгойдваў арэлі, цёплы ветрык раздзімаў лёгкую, беласнежную, як у нявесты, сукенку дзяўчыны.

— І які ж? — здзівіўся хлопец, адарваўшыся ад сваіх думак.

Яна не адказала, толькі загадкава ўсміхнулася.

4

— Мамка, а куды ты сёння збіраешся? — Алежык, светлавалосы хлопчык-сонейка глядзеў на маці пакрыўджана. — Не хочаш казаць? Дык я сам ведаю — куды.

Галіна ўсміхнулася, далікатна і спагадліва, паглядзіла сыночка на галоўцы, хоць на душы ў яе было нялёгка, спытала:

— І куды ж, мой мядзведзік?

— Я бачыў. Гэтая тэлеграма на тэлевізары... Ты так знервалаўся ўчора, нават плакала. Я ўсё бачыў. А ты ж мне абяцала, што ніколі не будзеш плакаць...

— Шчасце маё, даю табе слова: я ніколі больш не буду плакаць, толькі ўсміхацца. У нас усё будзе добра, так, Алежка?

— Так, я вельмі люблю цябе. Ты, па праўдзе, нікуды не паедзеш? Паабяцай тады! — узрадаваўся хлапчук.

— Я не ведаю, мой мядзвездзік. Мне, мабыць, трэба з'ездзіць у адну вёску. Я там, разумееш, нарадзілася. Там жылі мае тата, мама, брат, бабуля. Я вучылася там у школе. Разумееш, як табе толькі растлумачыць... Малая была, мне тады было менш гадоў, чым нашаму Міколку. Дурнічка зусім... І здзейсніла недаравальную памылку...

— Мамка, я ведаю, як завецца гэтая вёска. Я прачытаў у тэлеграме — Вятчын?

— Здагадлівы ты мой сыночак! Гэта назва маёй вёскі. Менавіта адтуль прыйшла тэлеграма.

— А што яна азначае?

— Вось табе на, я нават і не задумвалася ніколі. Кажуць, нейкі вялікі чалавек там жыве, у царыцы служыць. Хаця ж, ведаеш што... Вось я паеду, у адной бабулькі і распытаю, калі яна жывая, — разгубілася Галіна Пятроўна, злавіўшы сябе на думцы: яна сапраўды мала што ведае аб сваёй вёсцы, а ёй, настаўніцы, недаравальна гэта, нядобра.

— А царыца — гэта хто?

— Некалі цары кіравалі ў нашай дзяржаве, гэта былі самыя галоўныя людзі.

— А калі ты паедзеш?

— Вечарам, мусіць. Міколка наш прыедзе бліжэй да абеду, ты з ім застанешся.

— Ура, брацік прыедзе! — заскакала на канапе дзіця. Гэтая яго шчырая радасць перадалася і жанчыне. Галіна, пацалаваўшы хлопчыка, накіравалася ў кухню, каб прыгатаваць сынам ежу на заўтрашні дзень.

Яе ўсё ж вельмі ўсхвалявала тэлеграма. За сваім маленькім шчасцем, што раптам пасялілася ў яе кватэры, напоўніла яе жыццё, яна зусім забылася аб тым, што яшчэ пяць гадоў таму, падчас чарговай сустрэчы выпускнікоў, на якой яна была, усе дамовіліся зноў абавязкова сустрэцца ў гэтым годзе. І ўвогуле, яна не прапускала ніводнай сустрэчы аднакласнікаў. Яна ездзіла ў вёску і на дзесяцігоддзе, і на пятнаццацігоддзе і дваццацігоддзе заканчэння школы, ездзіла з адной надзеяй: а раптам... Тыя гадзіны сустрэчы з аднакласнікамі праходзілі цудоўна, яна нібы і радавалася такім сустрэчам, аднак на душы заўсёды было журботна — не збылося... І кожны раз Галіна спадзявалася, што здарыцца нейкі цуд, і яна скіне з душы той цяжар, які з маладых гадоў гняце. Яна спадзявалася на выпадковасць, але цуду не адбывалася, не здаралася. І яна зразумела, што ў гэтым вінаватая сама...

Потым усё забывалася, на чарговыя пяць гадоў. І вось яна зноў выбіраецца ў дарогу, зноў спадзяецца на цуд...

Галіна вырашыла, што абавязкова трэба засмажыць у духоўцы курыцу, каб сыны, пакуль яна будзе адсутнічаць, былі забяспечаны ежай. Хлопцы ж вельмі любяць курынае мяса. І, усміхнуўшыся сабе, прынялася націраць тушку соллю і пахкімі прыправамі. Гатаваць яна любіла. У гэты момант ёй, занятай справай, успаміналася іншае, шчаслівае і гаротнае, што змяніла яе жыццё і прынесла ў яго гэтулькі радасці. Але за гэтых дваццаць пяць гадоў шмат самых розных падзей адбылося ў яе жыцці, адны змяняліся другімі, і было такое, што ад яе ўжо чамусьці не залежала...

5

Другую частку доўгага шляху ў родную вёску Аляксей Мікалаевіч Савіч разважаў аб сваім жыцці. Было яно рознае і няпростое. Зрэшты, ён на яго, здаецца, не мог паскардзіцца.

Ён любіў сваю прафесію, выкладчыцкую працу. Ён шмат дасягнуў у навуковай дзейнасці, стаў вядомы. Аўтар і сааўтар шматлікіх навуковых прац і кніг. Член некалькіх творчых саюзаў і навуковых саветаў. Дзесьці ў чымсьці перамагаў, атрымліваў прызнанне як профі на дзяржаўным і нават міжнародным узроўні. Але любое чарговае лаўрэатства ніколі не грэла яго самалюбства. Ён нямала і ахвотна ездзіў па краіне, пабываў шмат дзе за мяжой. Аднак, як разумеў, усё гэта было не толькі ж дзеля адной цікаўнасці. Здаецца, увесь час ён нешта або некага шукаў.

Так, ён проста любіў жыццё. Добрае, уладкаванае. Хапала грошай у яго, таму і ў бытавым плане — усё будаваў, як хацеў. Была кватэра, машына. У прыгарадзе Санкт-Пецярбурга летась набыў дачу. Невялікую, але ўтульную. З садам і сучасным ландшафтным дызайнам...

Што ж, нават у свае сорак два ён выглядаў яшчэ някепска. Праўда, на галаве ўжо ўгадваецца рэдкая сівізна. Але, здаецца, яна не псавала яго, гэтага вышэй сярэдняга росту хударлявага, падцягнутага мужчыну. Увогуле, ён яшчэ быў зайздросным кавалерам, як кажа яго малодшая сястрычка Зінка. Брата яна любіла і хацела любымі спосабамі перацягнуць яго на ПМЖ на гістарычную радзіму. Але ён казаў у адказ, маўляў, нічога ў цябе не выйдзе, мне і ў Расіі добра. Упіраўся, як мог: проста звыкся з расійскай рэчаіснасцю, з жорсткім жыццём, якое не дае паслаблення. Можа, дзякуючы гэтаму, тут ён і адбыўся як вучоны. Яго амаль усё задавальняла ў Піцеры, дзе жыў і працаваў. Галоўнае, там ён змог рэалізаваць сябе ў поўнай меры. У Беларусі, калі б вярнуўся, трэба было б шмат што пачынаць зноўку, заводзіць новыя знаёмствы, па-новаму ладзіць быт. Ён нават мову пачаў забываць. Хаця яму было дзіўна, што землякі ў сябе дома самі сталі свядома адмаўляцца ад яе, не разумеючы, што ў такім выпадку можа чакаць іх наперадзе...

Але што ўтойваць, тым не менш яго ўсё больш і больш цягнула сюды, у чысценькі, прыгожы, утульны Мінск. Сёстры і мама часта гасцявалі і ў яго, робячы разнастайным Аляксеева халасцяцкае жыццё. Тады, гледзячы на іх, самых родных яму людзей, ён часта думаў, што, можа быць, у гэтым іх пастаянным клопаце аб ім, дарослым мужчыну, і ёсць сэнс чалавечага шчасця маці і сясцёр? Але ці было поўным, шчаслівым жыццё ў яго? На гэтае пытанне Аляксей чамусьці баяўся шукаць адназначнага адказу...

— Сынок, вы не прыадчыніце люк? — раптам звярнулася да Аляксея сівалосая бабуля, якая сядзела справа. — Задыхнуцца можна.

— Добра, я крышку прыадчыню. — Ён падняўся са свайго месца, адрэгуляваў становішча люка і вярнуўся назад.

Бабуля бяззуба ўсміхнулася.

— Дзякуй, сынок.

— Няма за што.

Яны толькі выехалі за Любань і, абмінуўшы дарожнае кальцо, павярнулі ў бок Жыгкавіч. Нечакана на дарожным указальніку Аляксей прачытаў знаёмую назву і затаіў дыханне. Ён не памятаў, каб раней тут стаяў такі знак — указальнік на родную вёску. Ад убачанага, нібы сустрэў земляка, палепшыўся настрой, з'явілася адчуванне нейкага гонару: не кожны населены пункт годны таго, каб яго згадвалі ў шляху!..

Знікалі з аўтобусам кіламетры. Да роднай вёскі заставалася ехаць каля гадзіны. Аляксей усё больш і больш хваляваўся, нібы збіраўся на першае спатканне. Ён чамусьці баяўся гэтага моманту — сустрэчы з ім, сваім дзяцінствам.

У памяці ўсплыла нядаўняя размова з другой сястрой, з Кацькай. Яна казалася, што іх вёска выраджаецца. Яму не хацелася верыць у гэта. Яму зда-

валася, што ён, як прыедзе ў Вятчын, вернецца ў тую ж вёску, якую некалі пакідаў, як тады лічыў, назаўжды. Але сказанае Кацькай неяк пацвердзіла і Зінка: ад ранейшага зусім мала там засталася. Хтосьці з'ехаў, хтосьці памёр. Калгас, які некалі лічыўся далёка не горшым, з часам нібы змарнеў, яго даўно далучылі да суседзяў. А вяскоўцы, хто застаўся ў вёсцы, не маглі дараваць кіраўніцтву, якое, выконваючы ўстаноўку «звысоку», згадзілася на ўзбуйненне гаспадаркі. Па даведзенай «зверху» разнарадцы праводзілася ўзбуйненне гаспадарак, і эксперымент атрымаўся толькі на паперы. Аб людзях ніхто і не збіраўся думаць, і яны пачалі шукаць лепшай долі ў іншых, чужых мясцінах.

Няўжо гэта так? Аляксея не хацеў верыць сёстрам: апошняе дзесяцігоддзе беларусы гэтак настойліва дэманструюць сваю гаспадарлівасць, парадак і дысцыпліну. Прыкладаў клопатаў пра вёску ён мог прывесці сотні. Ды, скажам, у адрозненне ад расійскай сельскай рэчаіснасці ў Беларусі і вёскі адраджаюцца, у іх будуць аграгарадкі. Значыць, усё робіцца на карысць людзям. Пра ўсё гэта ён чытаў у Піцеры. Цяпер на ўласныя вочы пераконваўся, бачачы з акна: усё так. Але, які прыгожы малюначак за вокнамі аўтобуса — палі дагледжаныя, жыта ў рост чалавека, залюбуешся. У прыдарожных вёсках зайздросная чысціня, паўсюль роўныя пафарбаваныя платы, новыя катэджы. Ды што там казаць: кароткія візіты ў Мінск і прысталічча, дзе ў сясцёр дачныя катэджы, пераконвалі Аляксея, што менавіта так паўсюль у краіне, якая дала яму жыццё.

Вядома, думалася, што ў глыбінцы можа быць горш, але ж ці трэба было сёстрам маркотна і толькі чорнымі фарбамі маляваць жыццё ў роднай вёсцы, дзе ў час яго дзяцінства было ледзь не паўтары тысячы жыхароў? Не, думаў ён, тут нешта не так. Вёску ж і чарнобыльская трагедыя — ён адсочваў гэта — не кранула. Няўжо праўда, што яна ў заняпадзе?

Пытанне, на якое ён ужо два дзясяткі гадоў загадваў сабе не шукаць адказу, бо яго проста нельга знайсці, раптам за некалькі дзясяткаў кіламетраў ад роднай вёскі загучала ў душы вострым ранейшым болем. Аляксея ізноў падумаў, што, вяртаючыся назад, ён робіць вялікую памылку. Але што ён і калі зрабіў не так, як трэба і ў чым памыліўся, каб потым расплачвацца за гэта ўсё жыццё?.. Ён гатовы прама, не саромеючыся, паглядзець у вочы ўсім сваім аднакласнікам, настаўнікам, землякам — яму сапраўды няма чаго саромецца...

6

Галіна са слязамі на вачах успамінала мінулую восень — такую цяжкую і такую шчаслівую для яе...

Іх было сямёра жанчын — тых, каго лёс сабраў далёка ад родных мясцін. Яны працавалі ў аднаго прысталічнага фермера нядоўга, не больш як тыдзень, а пасля вярталіся дахаты.

З дзённай нормай, нягледзячы на цяжкую працу — секлі і чысцілі капусту, запаўнялі круглякамі-качанамі рознакаляровыя сеткі, — спраўляліся ўсе. Нават яна, Галіна, нязвыклая да такой фізічнай працы. Старалася.

Яна ўпершыню прыехала сюды не за адну сотню кіламетраў са свайго палескага гарадка. Паклікаў абяцаны заробак. Вычытала аб'яву ў раёнцы, што фермерскай гаспадарцы патрэбны рабочыя рукі, патэлефанавала. Рашылася неяк адразу: паеду! А на працы дамовілася, што на гэты час, пакуль будзе адсутнічаць, напарніца замяніць яе, напісала на тыдзень заяву новаму дырэктару, каб даў адпачынак за свой кошт. Той пагадзіўся.

Тое, што чула пра фермера, было праўдай: ён не скупіўся. Як і было агаворана — за тыдзень працы ён выдаваў жанчынам па трыста долараў. Проста ў поле кожны дзень прывозіў для агульнага катла толькі што ахалоджанае мяса, звычайна, свініну, а гародніны тут — колькі хочаш. У абсталяваных пад часовае жылло вагончыках, дзе яны начавалі, былі дзве пліты — гатуй, не лянуйся. І хлеб, белы і чорны, бясплатна. Па бохану таго і другога, як кажучь, на брата. Батоны заўсёды свежыя і дужа смачна пахлі. Ды ўжо толькі імі можна было наесціся з гарачым чаем...

Галіна даўно так смачна і з ахвотай не ела, як тут.

А як яна раней любіла свежае печыва! Стройная, высокая, яна ніколі не мела клопату з паўнатай, у адрозненне ад сваіх былых каляжанак амаль штодня, вяртаючыся са школы, з задавальненнем купляла сабе ў райпоўскай краме пахкую свежавыпечаную пышку-здобу. Добра, што крама побач са шматпавярхоўкай, дзе была яе двухпакаёвая кватэра.

Муж заўсёды зваў яе ласкава — ласухай. Але калі ж тое было?!

Даўно ўжо няма яго побач з ёй, яе Міхаіла. І сын ужо вырас, трэці год вучыцца ў Мінску. Нябога, адначасова працуе. Але што тут зробіш?..

Жанкі «ў заробках» былі амаль аднолькавыя па ўзросце. Самая маладзейшая, Верка, толькі нядаўна размяняла пяты дзясятак. З Галінай амаль равесніцы. Верка тут — старажылка, бо працуе без перадыху трэці тыдзень. Толькі аднойчы з'ездзіла на дзень дахаты, каб аддаць грошы маці, якая гадуе яе дзяцей, і пабачыць іх. Галіна дагэтуль здзіўлялася: як у Веркі хапіла волі кінуць у горадзе, дзе жыла, прапойцу-мужа і падацца ў забытую Богам і людзьмі вёску?

— А дзе я яшчэ столькі зараблю? — адказвала яна пытаннем на пытанне Галіне, і тая неяк адразу праніклася да яе даверам. — Ад майго барбоса не аліменты, а слёзы! А дзевак на зіму трэба адзец і абуць... Растуць бы дылды. Я ж фельчарам-лабарантам працавала ў бальніцы, у хаце мужавай маці жылі. Спытайся: якое ж там жыццё? Гора цэлае. Не вытрымала... А ў вёсцы работу добрую хіба знойдзеш? Прасілася даяркай у саўгас — паставілі на чаргу...

І — заплакала.

Галіна больш не кранала балючага. І сама плакала. У самой немаведама што творацца на душы. Але пра гэта расказаць не магла нікому. Унутры столькі не перагарэлага жыццёвага, і яно ўсё яшчэ смяліць, не дае спакою...

Яны хораша здружыліся, у пары днём спявалі, у перапынках паміж спевамі ўспаміналі кожны сваё — жаночае, добрае. Балючае не краналі. Так праходзілі дні.

А на чамі ад стомы, цяжкай працы вельмі ныла спіна і гудзелі натруджаныя рукі, і Галіна ніяк не магла заплюшчыць вачэй — плакала ў падушку. Слёзы міжволі цяклі і цяклі, і перад ёй у каторы раз нібыта зноўку пражывалася, прабягала ўсё яе жыццё. Божа, ды за што з ёю так?!

7

— Нейкі незямны ты, Алёшка. Летуценнік... — ціха сказала тады Галка. І самотна дадала: — Вось толькі пра што марыш, баішся сказаць...

— А гэта дрэнна, ты лічыш?

— Не, гэта выдатна, — дзяўчына ўсміхнулася і, відавочна, падбіраючы патрэбныя словы, праз некалькі хвілін прадоўжыла. — Але... неяк дзіўна, што на свеце яшчэ засталіся такія людзі. Не, не дзіўна, хутчэй, незвычайна. Я, прызнаюся, заўсёды цябе паважала: ты, як мне здаецца, ведаеш, чаго хочаш.

І свайго даб'ешся. Мусіць, дзякуючы таму, што, як і Колька, мой няшчасны брат, ідэалізуеш свет. А ён далёкі ад дасканаласці, на жаль...

— Гэта ўжо нешта з вобласці філасофіі, — засмяяўся Аляксей. — Не, я не ідэалізую. Нікога і нічога. Тут я з табой не пагаджуюся. Проста люблю ўсё на свеце. І гэтыя арэлі, і гэтыя хвоі, і гэтыя лавачкі, і валебольную пляцоўку перад намі, і гэтыя бярозкі... Людзей, вядома, таксама люблю.

— А мяне ты таксама кахаш? — дапытліва спытала Галка.

Ён змоўк. Пытанне застала яго знянацку. Не ведаў, як быць. Сказаць праўду? Усю даастанку? Сказаць, што вось ужо два гады пакутуе ад кахання? Ён, нібы вар'ят, кожны раз па-новаму перажываў, калі пасля чарговай школьнай вечарыны яе праводзіў які новы пераможца кулачнага бою. І знішчаў сябе: чаму ж не ён, Аляксей? Як ён у такія моманты ненавідзеў яе!..

Зрэшты, ён самакрытычна ацэньваў сябе. Няўжо мог ён, сярэдняга росту хударлявы хлопец, які нічым не адрозніваўся ад іншых, калі не браць у разлік, што больш-менш паспяхова вучыўся, прэтэндаваць на тое, што належала, здавалася, больш сімпатычным, і, галоўнае, больш дужым? Бо ў іх вёсцы сіла заўсёды была ў пашане. Розум — потым.

Можа, усё ж такі, менавіта цяпер варта сказаць пра ўсё, што адбываецца ў яго сэрцы і на душы?.. А раптам — пасмяецца з яго? Але чаму ён сумняваецца ў яе шчырасці? Яна ж сама зрабіла першы крок! Дык чаго ж мучаешся, дурань, — пытаў ён сам у сябе, — твая мара побач, яна з табой гаворыць, і ў цябе ёсць шанец...

— Зараз я ўжо і не ведаю, — ціха адказаў ён, пхнуў арэлі і раптам адступіўся да сасны.

— Не ведаеш? — здзівілася Галка.

Аляксею здалося, што яна расчаравалася, пачуўшы такі яго адказ. У тую ж хвіліну дзяўчына спрытна саскочыла з вузкай дошкі-сяданкі, прыкручанай вінтамі да арэляў, падышла да яго, стала побач.

— А раней ведаў? — спытала ціха.

— Галь, гэта няпроста... — усхваляваны Аляксей апусціў вочы. — Я не ведаю, што адбываецца са мной... Я так даўно ўжо...

— Кахаш мяне... — ціха дапоўніла Галка. — І, мусіць, ненавідзіш. Усё з-за гэтых плётак. Так?

Яна таксама расхвалявалася. Змоўкла. На даляглядзе з'яўляліся першыя светлыя водбліскі новага дня. Дзяўчына глядзела на хлопца, не адводзячы вачэй.

— Галь... — нясмела пачаў ён.

— Я не такая, Алёша, — прашаптала раптам Галка. — Зусім я не такая, як у вёсцы пляткараць. Я... змагу гэта... ты разумеш... зрабіць, калі пакахаю. Або толькі тады, калі буду ўпэўнена, што мяне сапраўды кахаюць.

— Божа, я ні пра што такое і не думаў.

Аляксей нясмела дакрануўся да рукі дзяўчыны і тут жа адхіліў — яна была халодная, нібы лядоўня. Вось жа, дурань, не здагадаўся, што дзяўчыне холадна! Хутка ж світаць будзе... Ён таропка зняў пінжак і акуратна накінуў яго ёй на плечы.

Галка не адмовілася. Яна маўчала. Але раптам яе худзенькія плечы задрыжалі, і ён адчуў, што ў яе на душы творацца нешта нядобрае. Дзяўчына заплакала.

— Што з табой?

— Ты мне не верыш? Хто мне тады паверыць, калі не ты? Нават маці мной пагарджае. Дрэнна мне з ёй, разумеш? Як гэта жыць і не любіць сваёй маці...

Яна зусім, акрамя гарэлкі, ні пра што не думае... — Галка ўся дрыжала. — А ты... ты ж мяне кахаеш, кахаеш, я гэта адчувала заўсёды, але проста ты такі нерашучы. І я... цябе таксама...

— Галка, гэтага не можа быць... — ён быў здзіўлены такому яе нечаканаму прызнанню і разгубіўся.

— Думаеш, я сляпая? Бессардэчная дзяўчынка? — Галка выцерла слёзы рукавом пінжака і глядзела на яго закахана. — Я даўно ўсё зразумела. Ты можаш не згаджацца, але я ведаю гэта дакладна. Маё сэрца мне падказвае...

8

...Яна заўсёды вельмі хвалявалася, чакаючы першага верасня. Яшчэ з той далёкай пары, калі бацькі ўпершыню прывялі яе ў першы клас, у яе душы, калі задоўга да першага верасня думала пра школу, засталася адчуванне нечага светлага і сапраўднага. І чым бліжэй было да гэтай даты, тым больш ярка ўспыхвала гэтае светлае і хваляючае цяпло, якое часам і трывожыла: ці ўсё будзе добра... Хаця чаго цяпер ужо хвалявацца: яна засталася на працы! Ды ці магло быць іначэй? Тут, у спецыяльнай школе, Галіна Пятроўна адпрацавала ажно шаснаццаць гадоў. Здаецца, тое было ўчора: перайшла сюды з вясковай школкі, каб падмяніць настаўніцу, якая знаходзілася ў адпачынку па доглядзе дзіцяці. Хутка праляцелі два гадкі, і калі тая настаўніца выйшла на працу, Галіна згадзілася застацца тут на выхавальніцкай пасадзе: так прыкіпела да гэтай школы, што хоць пасля і вызвалася месца настаўніка-прадметніка, не займала яго.

Гады, зменлівы час... Змяняўся статус школы, была яна і інтэрнатам, і са спецухілам, а Галіна Пятроўна ва ўсе часы заставалася з выхаванцамі пасля ўрокаў, жыла іхнімі клопатамі, іх болем.

Яна любіла сваіх хлопчыкаў і дзяўчынак, гэтых маленькіх людзей, невядома за што пакрыўджаных лёсам. У іх вачах столькі было болю! Яе любілі дзеці, звалі мамай. Ішлі гады. Дзеці раслі, сталелі і як птушкі выляталі з гнязда ў дарослае жыццё. І многія, звычайна, вось дзіва, так званыя самыя цяжкія, стаўшы самастойнымі, слалі ёй віншаванні, прыязджалі ў госці, прызнаваліся, што сумавалі без яе, выхавальніцы, іх прыёмнай маці.

Апошнія гады дзяцей у школе меншала: дзяржава актыўна прапагандавала выхаванне ў сям'і. Начальства не хавала, што інтэрнат у любы момант могуць расфарміраваць. Прыкра, але што зробіш. Магчыма, яе пакінуць тут. Без працы, відавочна ж, не застанецца. Яна ж не проста выхавальнік, а выхавальнік вышэйшай катэгорыі. Няўжо, калі што, не знойдзецца ёй месца ў родных сценах?

Калі апошніх дзетак забіралі ў іншы інтэрнат, ніхто з былых Галіных калег не прыйшоў з імі развітацца. Дый не дзіва: усе, акрамя яе былі працаўладкаваны — хто дзе. Яна ж наплакалася за ўсіх, абняла кожнае дзіця і пацалавала на дарогу. А вось Алежка Мыслюк, маленькі хлопчык, з паўнюткімі ад слёз сінімі, як неба, вачыма, абняў за шыю Галіну сваімі худзенькімі ручкамі і моцна-моцна, жаласліва папрасіў:

— Мама Галіна, забяры мяне!

Здавалася, яе сэрца ад адчаю разарвецца на часткі: не можа яна! Не можа яго зараз забраць. Ёй жа адной цяпер так цяжка жыць — сыну трэба яшчэ столькі дапамагаць...

Толькі і змагла шапнуць на вушка свайму маленькаму мядзведзіку, так яго звала заўсёды, свайго Алежку:

— Я буду табе тэлефанаваць...

— Абяцаеш?

— Абяцаю, дарагі. Толькі слухайся там, на новым месцы, вучыся як след...

— Я буду чакаць цябе, мама Галіна...

Ажно два месяцы стаяў у вушах яго распачны голас: «Я буду чакаць цябе, мама Галіна...»

На наступны дзень з дому яна патэлефанавала ў той інтэрнат, куды забралі яе выхаванцаў. Пагаварыла з кожным з чатырох дзетак, каго не разабралі прыёмныя бацькі. А Алежка чамусьці адмовіўся падысці да тэлефона...

Плакала ўсю ноч. Але заўтра было першае верасня...

— Галіна, што з табою?.. — прахапілася раптам Верка, пачуўшы яе стогны. — Чаго ты не спіш?

— Спі, Верка, спі, — супакоіла напарніцу Галіна Пятроўна і адварнула да сцяны. — Я засынаю ўжо.

— Давай, сяброўка. Заўтра твой апошні дзень. Заўтра гарбаціцца зноў, — сонна ўздыхнула тая.

— Так...

Але ж растрывожанае Галініна сэрца не давала ёй спакою...

... — А вы чаго тут? — новы намеснік дырэктара гімназіі, Галіна Пятроўна яшчэ і прозвішча гэтага новага адміністратара не запамніла, спыніла яе на школьным двары напаўдарозе да лінейкі, дзе стаялі настаўнікі, здзіўлена залыпала чорнымі вачыма.

Галіна Пятроўна, прыбраная як заўсёды на першае верасня, нават у цырульню збегала, хацела стаць поруч з імі. У новым калектыве, дзе ёй цяпер давядзецца працаваць, са старога засталася толькі некалькі чалавек. І яна шчыра радавалася, што яе пакінулі амаль на ранейшым месцы, нават абавязкі мала змяняцца.

— А куды мне стаць? — здзівілася яна. — Не з прыбіральныхчыцамі ж?

— Чаму і не? Праца памочніка выхавацеля — тэхнічная...

Здавалася, абвалілася пад нагамі зямля. Ледзь стрымліваючы сябе, каб не заплакаць пры ўсіх, яна схавалася сярод бацькоў. Кветак у гэты дзень Галіна не дачакалася ўпершыню за дваццаць гадоў працы з дзецьмі...

Адразу пасля лінейкі пастукалася да дырэктара. Новы кіраўнік прыняла добразычліва. Выслухала. Зразумела, што адбылося, пацвердзіла:

— Пасада выхавацеля цяпер скасавана, і вы, Галіна Пятроўна, самі ў адзел кадраў напісалі заяву аб пераводзе вас на пасаду памочніка выхавацеля, а фактычна згадзіліся працаваць начной няняй. Па статусе — гэта пасада не адносіцца да педагагічнай. Адпаведна вы губляеце права на водпуск і ўсе, хоць і малыя, настаўніцкія прывілеі. Гэта быў ваш выбар...

— Але я не ведала, мне казалі на ліквідацыйнай камісіі, што на гэтай пасадзе ў мяне толькі зарплата будзе крыху меншай, а ўсё астатняе не зменіцца. Я ж так хацела застацца тут працаваць, — не стрымалася і заплакала яна.

— Ну, я ж нічога гэтага не ведала, — сумелася малады дырэктар. — А па адукацый вы хто?

— Закончыла геаграфічны факультэт. Некалі і біялогію выкладала. Але амаль пятнаццаць гадоў працавала выхавальнікам. У мяне вышэйшая катэгорыя, — Галіна Пятроўна з надзеяй паглядзела на дырэктарку.

— Мне вельмі шкада, але вакансій цяпер няма. Звярніцеся ў адзел адукацыі, можа, у іншых гарадскіх школах што ёсць.

— Прабачце, — Галіна Пятроўна ледзьве жывая выйшла з кабінета.

Дадому ішла — не бачачы дарогі.

«Гэта ён, ён адпомсціў мне, Міхаіл!» — запульсавала і ўжо не сыходзіла з галавы нечаканая здагадка...

З Міхаілам, былым мужам, яна не размаўляла з таго часу, калі стамілася чакаць дзіця. У маладосці ў яе здарыўся выкідыш, а пасля яна не магла зацяжарыць. Можна, таму і пайшла на працу ў інтэрнат — там столькі дзетак, якія нікому не патрэбны...

... — Мамка, а ты чаго сядзіш такая? Гэта я цябе знерваваў? Прабач, я больш так не буду, — Алежык кінуўся да яе, абняў маленькімі цёплымі ручкамі.

— Не, што ты мой мядзведзік, — паспрабавала ўсміхнуцца сыну Галіна Пятроўна. — Так, ведаеш, успомніла нешта, не вельмі добрае. Але я не буду плакаць, я ж табе абяцала.

— Праўда-праўда? — узрадаваўся хлопчык.

— Праўда-праўда... Бяжы ў пакой, гуляй, Алежык. А ў мяне многа-многа спраў... Трэба ж вам з брацікам ежу прыгатаваць на цэлы дзень. Я ж паеду, мне неабходна, а вы тут дома будзеце адны. Не засумуеце? — усміхнулася Галіна.

Хлопчык уважліва паглядзеў на яе, сказаў:

— Мама, едзь, не хвалойся. У нас усё будзе добра. Мы ж цябе слухаемся.

— Слухаецца, родныя вы мае.

Алежка пабег у другі пакой.

Яна спрабавала нешта рабіць, але з-за ўспамінаў хацелася плакаць і ўсё чамусьці валілася з рук.

9

... Галка аціхла. Дзяўчыне нялёгка даваліся словы. Ён гэта адчуў, і ўжо не патрабаваў нейкіх тлумачэнняў. Але Галка нібы разгадала яго думкі.

— Я не магла пярэчыць, каб мяне хтосьці праводзіў... Загінуў Мікалай, і ўсё стала іначай. Дома — суцэльны кашмар, маці п'е, а бабуля... Бабулю мне вельмі шкада, старэнькая, няшчасная. У школе мяне не любяць аднакласніцы. Ды і настаўнікі. І гэтыя... праважатыя. Яны псіхалагічна зневажалі мяне. Гэта самае страшнае. А абараніць — няма каму, ты ж ведаеш. Я заўсёды ўцякала ад хлопцаў. Жудасна баялася толькі ж траіх — Сяргея Касога, Мішу Сароку і Валеру Паліпчука. Кавалеры тыя — смех: рукі ў драпінах, нос часта разбіты да крыві. Прывязаліся — не адчэпішся. Нібы я лялька бессардэчная... Адна бабуля не верыла ў гэтыя плёткі. Яна ніколі, калі вечарам мяне не было дома, не клалася спаць. Яна заўсёды пасля кожнай школьнай вечарыны чакала мяне ў сенцах альбо на лавачцы ля брамкі. Бывала, калі я вярталася з вечара, ішла мне насустрач. Бабуля яшчэ здалёк клікала мяне, каб усе на вуліцы чулі, і каб нічога са мной кепскага не здарылася. А я тым часам ад хлопцаў уцякала. Адночы да мяне стаў чапляцца Паліпчук... Скруціў рукі, заціснуў рукой рот. Я зразумела, што здарыцца непараўнае. Але, на шчасце, падаспела бабуля, і паляніцай агрэла майго крыўдзіцеля па спіне, ён ажно завішчаў ад болю і збег.

Пасля таго, калі мяне жахадаў гэты прыблуда, а бабуля мяне выратавала, я жыла ў пастаянным страху.

— Галка, можна, не варта, — ціха паспрабаваў спыніць засмучаную дзяўчыну Аляксей. Пачутае ўзрушыла яго, ён пераканаўся, што яна не распусная,

як пра яе кажучь, здавалася, з плеч зваліўся невыносны цяжар, які прыгнятаў яго, і Аляксей з палёгкай уздыхнуў:

— Не плач толькі, калі ласка...

— Я з нецярпеннем чакаю таго дня, калі назаўсёды з'еду адгэтуль. Назаўсёды,разумееш? Хаця мне вельмі шкада, што бабуля застанеца, маці яе заго-ніць у магілу, калі не спыніцца, не кіне піць. Але тут веры мала...

— Мне так шкада...

— Не шкадуй. Лепш... пацалуй мяне, — дрыжачым голасам раптам папрасіла Галка. — Я даўно марыла, каб ты мяне пацалаваў...

Але ён не змог, не асмеліўся гэта зрабіць, толькі вельмі моцна абняў дзяўчыну, каб сагрэць яе ў сваіх абдымках, і адчуў, як шалёна тахае яе сэрца, нібы імкнецца вырвацца з грудзей.

Аляксей маўчаў, а Галка, уткнуўшыся галавой у яго плячо, прашаптала:

— Ведаеш, гэтыя падонкі білі кожнага, хто на мяне звяртаў увагу, каму я няўзнак усміхнулася. А цябе я берагла — свядома пазбягала тваіх позіркаў, каб не здагадаліся ні пра што. Берагла для сённяшняга вечара, нібы ведала, што гэтым вечарам усё павінна дрэнна скончыцца...

— А што здарылася? — Аляксей раптам ажно здранцвеў, нічога яшчэ не разумеючы.

Галка заплакала, а ён не ведаў, як яе суцешыць, праклінаў непаслухмяныя рукі, якія чамусьці не асмельваліся дакрануцца да яе цудоўных валасоў, да галавы, да твару.

— Яны... дамовіліся. Даўно. Уся тройка. Я спускалася з другога паверха і выпадкова пачула іх размову. Гэтыя стварэнні стаялі ля акна і абмяркоўвалі, як усё гэта будзе... Каб пакараць мяне. За ўсё... Што ўцякала, нікому не дала-ся... Ну, яны згаварыліся зрабіць тое, каб я не была больш дзяўчынай. Усё, як яны задумалі, павінна было здарыцца сёння, да сустрэчы світанку. Таму я ўцякла з табой.

— Сволачы...

— Горш...

— Гэтага не здарыцца!

— Здарыцца. Гэта — лёс. І ты будзеш... першым... — дзяўчына рашуча паглядзела хлопцу ў вочы. — Я ўсе апошнія гадзіны толькі пра гэта думала.

— Галка, — у Аляксея, здавалася, сцяла дыханне.

— Маўчы. Я ўсё вырашыла.

— Галка, мілая...

— Лепш з табой, чым з гэтымі падонкамі.

— Галка, я ж і праўда ўвесь час цябе кахаў. І так ненавідзеў! Прабач!

— Я ўсё ведаю.

— Не, ты не можаш усё ведаць! Я...

— Алёшка... — засаромелася раптам яна.

— Што, Галка?

— А ты ведаеш...

— Што?

— Як гэта адбываецца?.. — спалохана прашаптала дзяўчына, сутаргава абхапіўшы яго рукамі за шыю.

— У мяне... яшчэ не было...

Яна прыхінулася да яго, у яе галаве шумела ад неверагоднага хвалявання. Яны абодва замоўклі.

— А... ты не будзеш шкадаваць? — блытана і хвалююча спытаў ён.

— Я кахаю цябе, гэта галоўнае.

— І я кахаю цябе.

— Я вельмі-вельмі моцна, — прашаптала Галка.

— Кахаю цябе...

Пасля няўмелага, амаль дзіцячага, далікатнага пацалунку яны ўсміхнуліся адно аднаму.

Першыя пеўні завялі свае перазовы, і гэта спалохала іх.

— Пойдзем адгэтуль, — раптам Аляксей рашуча пацягнуў дзяўчыну за сабой.

— Куды?

Галка нават спалохалася гэтай яго рашучасці, ледзь паспявала ўслед.

— Недалёка тут... Там, памятаеш, падчас Усяночнай¹ заўсёды паляць вогнішчы. Ты памятаеш? Летась мы там збіралі бульбу...

Хутка яны дайшлі да ўзлеску. Ля старых дубоў-волатаў, у схаваным ад людскога вока зацішным кутку, парослым сакавітым нізкім разнатраўем, чуліся толькі водгукі супернікаў-пеўняў. Але хлопец і дзяўчына не звярталі на іх ніякай увагі. Як і на мокрую расу, і на світанне, якое перамагала ноч. Ашаломленыя нязведанымі дасюль пачуццямі, яны раптам адкрылі адзін аднаму нешта зусім для сябе новае, такое незвычайна-ўзнёслае, таёмна-балючае, невытлумачальнае спачатку, але тое, што з'яўляецца вяршыняй кахання, прызначэннем на зямлі дваіх — працягваць род чалавечы.

10

..Белабрысага Міколку прывезлі ў інтэрнат позняй восенню, яму якраз было шэсць. Як толькі Галіна Пятроўна яго пабачыла, сэрца яе сцялася — такі ладненькі хлопчык, бацькі загінулі. Нікога на свеце ў яго няма. Сказала мужу, які тады працаваў дырэктарам адной са школ горада, пра хлопчыка, яго лёс.

Міхаіл накрываў на яе:

— Пра што ты толькі думаеш! Хочаш усынавіць. А ці ведаеш, якія ў яго гены?

— Я ж не змагу нарадзіць, — заплакала яна.

— Яна не можа! Затое я не зломак! — злосна засмяўся муж.

— Ды ты ведаеш хто?.. Раз так, шукай такую ж як сам. — Выпаліла пакрыўджаная Галіна. — Я цябе не трымаю! А Міколку ўсё ж забяру. З табой ці без цябе.

— Тады ўжо, даражэнькая, без мяне.

Міхаіл ляпнуў дзвярыма.

Праз месяц ён ажаніўся. На сваёй намесніцы-перастарцы, якая, казалі, ужо была цяжарная ад яго пасля сумеснага адпачынку на прыродзе з выпадку завяршэння навучальнага года.

Кватэра запісана на Галіну, а больш ёй не было чаго дзяліць з Міхаілам: якое багацце маглі нажыць маладыя настаўнікі?

Галіна адна расціла свайго сына, свайго Міколку, абыходзіла былога мужа столькі гадоў. А ён рабіў службовую кар'еру: праз нейкі час стаў адказваць за ўсю адукацыю раёна. Галіну ж зусім не хваляваў як кар'ерны рост былога мужа, так яго і асабістае жыццё.

Галіна ганарылася сынам: Міколка добра вучыўся, закончыў школу з залатым медалём. На гарадскім свяце яму гэтую першую, вельмі сур'ёзную,

¹ Усяночная — тут: велікодная традыцыя, калі моладзь усю ноч паліла вогнішчы, захавалася ў некаторых вёсках на Палессі.

заслужаную ўзнагароду павінен быў уручаць мэр. Але той нечакана захварэў, і Галіна знямела, калі ўбачыла, як яе сыну, Мікалаю Русічу, працягвае медаль той, хто мог быць яму за бацьку — Міхаіл Мікалаевіч Русіч, начальнік аддзела адукацыі.

Яе былы муж, збялелы, вядома ж, зразумеў, каму толькі што ўручыў медаль, і сярод добрай сотні бацькоў поглядам знайшоў яе. Галіна Пятроўна плакала пад успышкі фотаапаратаў: «Ну, чаму не змяніла, пакінула пасля разводу сабе яго прозвішча Русіч?!» Яно стала праз нейкі час і Міколкавым...

Выплакаўшыся, супакоіўшыся, праз якую гадзіну асмелілася-такі набраць рабочы нумар Міхаіла: яе ж падманулі, не ўсё распавялі пра пасаду, што яна будзе няняй, а яна не ведала, не разабралася...

Русіч падняў трубку.

— Міхаіл Мікалаевіч, гэта я, Галіна... Прабачце... — пачала яна, збіваючыся.

— Я вас слухаю... — суха адказаў той.

— Я не ведала, што мне, выхавачелю вышэйшай катэгорыі, прапануюць стаць... амаль прыбіральшчыцай. Як цяпер за дзвесце тысяч можна пражыць?..

— Хіба вас нехта прымушаў пайсці на гэтую пасаду? Магчыма, вам і не растлумачылі, што пасада начной няні не адносіцца да пераліку педагагічных пасадаў. Але ж дзіўна, што вы не разабраліся самі... — зласнавата прабубнеў ён у трубку.

— Я ж тады, калі ўсё рашалася, адпраўляла дзяцей у інтэрнаты, і нават не магла падумаць, што так будзе, — сумелася яна, зразумеўшы, што дарэмна патурбавала свайго былога мужа. Так, дарэмна!

— Але ж ёсць ваша заява — мы нічога не парушылі. Вы самі хацелі застацца там на працы. А раз так — якія могуць быць крыўды? Грошы плацім такія, якая і праца. Так што прабачце, вольных пасадаў у верасні не маем. Звярніцеся ў наступным годзе, перад камплектаваннем.

У трубки пачуліся кароткія гудкі.

Яна зразумела суровую праўду: ён дачакаўся магчымасці адпомсціць. Хоць як. Дык вось чаму тады загадчыца аддзела кадраў, хутка ўзяўшы ад яе заяву, апусціла вочы, нібы саромелася нечага. «Для мяне проста не існавала іншых пасадаў!» — здагадалася Галіна. Хаця яна ведала дакладна, што ёсць вакансіі — па яе прафесіі і вопыце — у суседняй школе і дзіцячым садку.

А праз тыдзень дырэктарка завітала на яе змену і між іншым паведаміла, што на тыя вакансіі ўзялі маладых настаўнікаў толькі з сярэдне-спецыяльнай адукацыяй. Але... Бог ім суддзя!

Галіна жыла іншым. За тыдзень яна сабрала ўсе неабходныя дакументы, каб усынавіць Алежку — дні ў яе цяпер былі вольныя. З'ездзіла да яго ў інтэрнат — як малое ўзрадавалася ёй, нібыта сапраўднай сваёй маці! Пытанне ж усынаўлення, як ёй казалі ў аддзеле адукацыі, канчаткова павінна вырашыцца напрыканцы кастрычніка. Таксама казалі, што паперы ў парадку, да ўсяго, на яе карысць тое, што хлопчык таксама жадае жыць у яе, называе мамай. Ды і старэйшага яна выхавала сама. Умовы для пражывання неблагія. Мікола, калі яна сказала яму, што хоча ўзяць Алежку, падтрымаў маці: «Хачу, каб у мяне быў малодшы брацік!»

Вось і наважылася Галіна: пакуль ёй дазваляць забраць хлопчыка, паспрабуе ў фермера зарабіць грошай — трыста даляраў хопіць сям'і на цэлы месяц, ды яшчэ застанеца. Да ўсяго, нешта на ашчаднай кніжцы сабралася. Пражывуць. Добра, што цяперашнюю даведку аб заробку не запатрабавалі — няшчасныя дзвесце тысяч...

Апошні дзень працы ў фермера пралацеў імгненна — жанчыны выканалі ледзь не па дзве нормы. Задаволены іх працай гаспадар заплаціў нават больш абяцанага. Падвёз яе і Верку да аўтобуса на прыпынку.

Апоўначы, надта стомленая, дабралася дадому. Суседка аб’явіла з парога: званілі ёй. Дазволілі забраць Алежку. У панядзелак трэба ехаць. Дзе толькі стомленасць падзелася, калі такое шчасце?!

...У інтэрнаце пацікавіліся толькі:

— Хто вам Міхаіл Мікалаевіч Русіч?

— Былы муж.

— Тады — зразумела.

— А што такое?

— Званіў тут. Не хацеў, каб мы вам дзіця аддалі, маўляў, у вас сродкаў няма, бо вы на некваліфікаванай рабоце.

— А вы?

— Мы пазванілі па месцы вашай працы — там казалі, што праз два тыдні вас бяруць яшчэ на паўстаўкі настаўніцай географіі — нехта там звальняецца. Так і казалі: дзіця ёй можна даверыць. Так што ўсё ў парадку...

— Я нічога не ведаю... Водпуск узяла, — ад болю і шчасця заплакала Галіна Пятроўна.

У гэты час у пакой з крыкам — мамка прыехала! — нібы вецер, уляцеў Алежык, абхапіў яе за шыю...

— Мамка, ой як смачна пахне, — на кухні зноў з’явіўся Алежык, яе маленькі сыноч. Здалося, што ёй усміхнулася сонца.

У гэты час патрабавальна зазваніў тэлефон. Гэта была Галініна сяброўка Вера, якая нядаўна стала хроснай маці яе маленькаму сыночку.

11

Апоўдні аўтобус, нарэшце, вынырнуў з густога лесу ў бязмежнае поле, залітае сонцам высокае жыта — і вось яна, яго вёсачка! Аляксея убачыў першыя хаты, і сэрца зашчымела, застукала ва ўнісон яго хвалючым пачуццям. Савіч падхапіў свой дарожны кейс і накіраваўся да выхаду. Кейс быў лёгкі, пару бутэлек італьянскага каньяку і шакаладныя цукеркі, некалькі яго кніг і яшчэ такія-сякія дробязі, якія могуць спатрэбіцца мужчыну ў дарозе. На ўсякі выпадак.

Захваляваўся, калі ўбачыў прыпынак. Адгэтуль чвэрць стагоддзя таму з болем у сэрцы ён пакідаў вёску. Праўда, не ведаў, не мог уявіць, што назаўжды...

Машына цяжка спынілася. На прыпынку было некалькі чалавек. Пажытаўшы паўнатвараму вадзіцелю добрага шляху, Аляксея старанна ўзіраўся ў твары маладых людзей, якія некуды збіраліся ад’язджаць адсюль гэтым жа аўтобусам. Але так нікога і не пазнаў. Гэта, мусіць, учарашнія школьнікі, падумаў Аляксея, мабыць, едуць насустрач свайму лёсу. Як і ён калісьці.

Ён застаўся на прыпынку адзін, разгублена паглядзеў услед ад’язджаючому аўтобусу...

Аляксея удыхнуў на поўныя грудзі паветра роднай вёскі, задумаўся: куды ж цяпер? Сустрэча планавалася быць а шостай гадзіне вечара, і ў яго распараджэнні — цэлых пяць гадзін. Успомніў Зінку: ён жа і сапраўды зусім не падумаў, дзе можа спыніцца на ноч. Хаця прадчуваў, што спаць не давядзецца, а раніцай, як дамовіліся з сястрой, па яго праедзе на сваёй машыне пляменнік з Мінска.

Прыпякала. Аляксей, зняў і накінуў на плячо лёгкі светла-шэры пінжак, зрабіў першы крок і раптам спыніўся, нібы ўкапаны. Лёгкі гарачы ветрык прынёс аднекуль збоку спецыфічны пах, які ён адрозніў бы сярод тысячы іншых пахаў — недзе на санцапёку сохла толькі-толькі перавернутае сена. З таго часу, як Аляксей з'ехаў з роднай вёскі, ён ні разу не трымаў у руках касу: для яго яна засталася, як адзін з успамінаў дзяцінства. І цяпер, адчуўшы пах скошанай падвялай травы, ён, мужчына, не ведаў, ці змог бы, калі б яму далі касу, здолець у сенакос з гэтай асноўнай вясковай мужчынскай працай? Усміхнуўся, пагадзіўшыся сам з сабой, што наўрад...

Аляксей не здзівіўся, не ўбачыўшы нікога ля блізкіх хат, размешчаных уздоўж дарогі. Час быў сенакосны, гарачы.

Нарэшце, ён зрушыў з месца, вырашыўшы, куды накіруецца найперш: на могілкі.

Яны знаходзіліся крокаў за трыста ад шашы, насупраць прыпынку. Старыя вясковыя могілкі, агароджаныя пацямнелым ад часу плотам. Падышоўшы да іх вузкіх веснічак, Аляксей раптам засумняваўся: ці знойдзе магілы бацькі, дзеда, бабулі? Памятаў, што яны дзесьці ў глыбіні могілак. Каля іх ён быў двойчы толькі ў дзяцінстве. У сям'і не было прынята, каб дзеці наведвалі клады¹. Гэта раўнялася граху.

Ён доўга шукаў магілкі родных яму людзей і ніяк не знаходзіў. Могілкі зараслі маладым падрастам, там-сям магутна раскінулі тоўстыя галіны векавыя дубы, ствараючы прыемную прахалоду. Але Аляксею здавалася, што яму стала холадна ад іншага, ад таго, што ён так і не знойдзе магілу бацькі. Можа, у каго-небудзь спытаць? Але ў каго?

Ён некалькі разоў абышоў могілкі, спыніўся ў распачы ля бярозы, якая была шчыльна, знізу і ў рост чалавека абвязана ручнікамі і рознакаляровымі стужачкамі. Гэтую бярозу, толькі некалі яшчэ маладую і гонкую, ён памятаў вельмі добра. Мама, калі быў малы, казалася, што якраз на гэтым месцы калісьці была драўляная царква. Яна згарэла яшчэ да рэвалюцыі, таму ў вёсцы больш як стагоддзе няма абаронцы. Вернецца царква — вёска будзе абароненая ад усіх нягод, а не будзе царквы — рана або позна знікне. Таму людзі на гэтым месцы і моляцца Богу, просяць яго, каб вёска не знікла, каб яе людскі род не перапыніўся.

— Абавязкова, сыноч, перахрысціся тут, — Аляксей нібы толькі што пачуў матчыныя словы, і тройчы перахрысціўся. Затым рука, здавалася, сама намацала ў кішэні грошы, і ён акуратна паклаў пад дрэва некалькі манет.

Ён яшчэ пастаяў некалькі хвілін ля святой бярозы, затым, абраўшы кірунак направа, не спяшаючыся, рушыў углыб могілак. Прайшоў некалькі крокаў, як раптам зазваніў тэлефон. Званіла Зіна.

— Лёшка, дабраўся, нарэшце? — заклапочана спытала яна. — Званю, званю, а ты ўсё недаступны. Мама таксама хвалюецца, увесь час кажа, што ў цябе, мабыць, нешта не так.

— Зін, усё ў парадку. Я ў вёсцы, на кладках — ціха адказаў Аляксей, узрадаваўшыся яе званку, як выратавальнай саломінцы. — Ведаеш, мне сорамна...

— Што ўжо здарылася? — занепакоілася сястра.

— Абышоў усё, здаецца, зарасло так, не памятаю, дзе магілы. Яны ж дзесьці разам, проста ў цэнтры кладоў?

¹ Клады — так у многіх палескіх вёсках называюць могілкі.

— Так, Лёшка, але там дарожка зарасла. І ісці трэба ад уваходу наўскаска, са святой бярозай амаль побач, метраў дзесяць, — усхвалявана тлумачыла Зінаіда. — Там і ўбачыш новыя помнікі. Адзін дзядулі і бабулі, мы пазалетася замянілі на новы, а побач — бацьку. Глядзі ўважліва: дзве металічныя высокія агароджы, у чорны колер пафарбаваныя, побач два дубкі і рабінка. Ты ж яшчэ не бачыў, брацік, гэтыя помнікі. Ты ж грошы заўсёды пакідаў, вось мы і абнавілі іх.

— Бачу, Зіна, я ператэлефаную пазней.

Аляксей не змог больш гаварыць — ён спачатку ўбачыў партрэт бацькі, затым помнік дзеду і бабулі.

Да горла адразу падступіў камяк, Аляксей нібы аслупянеў. Здавалася, бацька са здымка ўсміхаўся яму. А прамень сонца, прабіваючыся скрозь густую лістоту, патрапіў проста ў вочы, асляпіў.

Аляксей адчыніў веснічкі і, усхваляваны ад пачуццяў, якія авалодалі ім, прысеў на пафарбаваную цэментаваную лаўку. Ногі чамусьці адмаўляліся слухацца, у вачах з’явіліся слёзы, вусны задрыжалі і ледзь чутна прашапталі:

— Добры дзень, родныя... Я доўга да вас ехаў. Прабачце...

Тут, у засені дрэў, ён сядзеў каля гадзіны. Чамусьці нікуды не хацелася ісці.

12

— Як твае дзяўчынкі, сяброўка? — спытала ў Веры па тэлефоне Галіна, зачыніўшы дзверы ў кухню.

— А што, дзеўкі? Здаровыя, дзякаваць богу. А што ж з іх узяць? Па начах шныраць вунь у суседнюю вёску на танцы. Год скончылі добра, не сорамна. Адно малю: толькі не прынеслі б маці каго ў падоле. Гэта ж не хлопцы, ад дзевак усяго можна чакаць, — Вера стомлена ўздыхнула.

— Не прыдумляй, яны ў цябе ў строгасці растуць. Аня, нябось, у медыцынскае пойдзе? — Галіна завяла размову пра старэйшую дачку сяброўкі.

— Ды яна адвезла ўжо дакументы ў Мінск. Кажа, хачу быць, як і ты, мама, фельчарам. Ды ж яшчэ дзіця горкае, толькі скончыла дзевяць класаў. Але не пярэчу ёй, хай вучыцца, хоць цяжка мне будзе яе вучыць. Але з Гасподняй дапамогай як-небудзь. А як мой хрэснік?

— Усё выдатна. Мы ўжо самі чытаем, лічым. Карацей, адольваем першыя ступені школьнай навукі, — сказала Галіна.

— Ой, дзеўка, усё ж шчаслівая ты ў дзецях. Хоць і твой былы мужанёк сапраўды нелюдзь. Дагэтуль мяне трасе. Што тут скажаш — іх, мужчынскае, племя, мабыць, усё такое. Што мой, што твой. Як успомню, дык мой і па маладосці больш піў ды гуляў. Не выпала нам з табой шчасце на нармалёвых хлопцаў. Пра свайго я думала, што перараблю яго на свой лад, зменіцца да лепшага. Змяніўся ж... Гэтулькі слёз выплакала. Мусіць, добрых хлопцаў і ў прыродзе няма. Або жыццё іх робіць чорт ведае кім.

— Былі. Ёсць. Вунь у нас у класе шмат добрых хлопцаў было. І цяпер яны не змяніліся. Шчаслівыя з імі іхнія жонкі, ведаю. Па вачах бачыла і зайздросціла.

— Калі ж гэта бачыла? Дзе? — здзівілася Вера.

— Дык мы ж раз у пяць гадоў сустракаемся. Наш выпуск.

— А мы ні разу не збіраліся разам. Ды нам і няма дзе сабрацца. Вёскі нашай няма. Выселена. Ты ж ведаеш, з Хойніччыны я родам. Была там такая

вёсачка Бабчын. Сню яе часам... Ох, не дай Гасподзь, балюча так... Пачытаю вершы майго земляка паэта Міколы Мятліцкага пра Бабчын, асабліва пра ўрок, якога не было ў Бабчынскай школе, дык потым начамаі не сплю... Адчуванне такое, што душа разрываецца...

Запалі, школа, святло,
Дзверы шырака расчыні.
Урок, якога тут не было,
Я правяду ў цішыні.
І не вакольна-прыблізна
Стану тлумачыць прадмет.
Гэта не лірыка —
Фізіка!
Тэма —
«Ядзерны свет».
Раніца гляне ядрана
Сонцам у шкло.
Побач праменна-ядзерна
Б'еца бяды крыло...

— Паспрабуй цяпер каго збяры, — скончыўшы чытаць урывак з верша, сказала яна. Ды і хто возьмецца? Тут арганізатар добры патрэбен... А ў наступным годзе ў нас магла быць юбілейная сустрэча, дваццаць пяць гадкоў, як разляцеліся мы хто куды, — з сумам у голасе сказала Вера.

— Але і мяне гэты верш хвалюе... — сказала Галіна. — Ведаеш, а ў нас сёння сустрэча, — раптам без энтузіязму ў голасе паведаміла сяброўцы Галіна. — Сёння ўвечары...

— Ды ты што! Проста клас! Паедзеш, вядома?

— Мабыць не, Вера. Збіралася, але перадумала.

— А што так, сяброўка?

— Гэта, ведаеш, адразу не растлумачыш.

— А я не спяшаюся, — сказала Вера. — Давай, выкладвай, што там цяжкае носіш у душы. Бачу, гатовая зараўці. Што здарылася?

— Ад цябе схаваеш, — Галіна зусім расхвалявалася.

— Не мудры...

— Ды я заўсёды ездзіла на твая сустрэчы не з-за аднакласнікаў, — ледзь выціснула з сябе Галіна. — Хацела ўбачыць толькі аднаго...

— Гэта было тваё першае каханне? — праніклівая Вера нібы чытала думкі сяброўкі.

— Мусіць, гэта быў мой шчаслівы лёс, але я, дурная, сама яго растаптала. За тое, што я зрабіла, не даруюць... — голас Галіны задрыжаў, яна гатовая была заплакаць.

— Ён цябе кахаў?

— І я яго кахала. І так змаладушнічала, збаялася. Таму і наплацілася... І — плачу за сваю дурасць па рахунках усё жыццё, плачу за тое, што сама загубіла свой лёс. Сваімі рукамі.

— Трымайся, сардэчная.

— Ды мне нічога і не трэба, адзінае: убачыць, які ён стаў, папрасіць у яго прабачэння, і толькі. Я ж не магу яго затрымаць. Папрасіць трэба абавязкова, ён быў тады вельмі чыстым хлопцам, а я, наадварот, дрэнна смазлівая была... Толькі ён не прыязджае і не прыязджае. Я цікавілася: кажуць, дзесьці ў Расіі жыве. Вялікі чалавек... Маці з вёскі даўно забралі сёстры ў Мінск.

— А раптам ён сёння прыедзе? — Верка, здавалася, была гатовая заплакаць разам з сяброўкай. — Прыедзе, а ты яго і не ўбачыш.

— Калі б я яго ўбачыла, то прасіла б прабачыць... Крыж на мне. Што ж мне рабіць, Вера?

— Абавязкова ехаць. Хоць бы дзеля таго, каб пераканацца: быў ці не быў. А потым, як я разумею, паміж вамі адбылося нешта недарэчнае, дзіцячае. Можа, ён і не помніць. Калі не прыедзе — забыцца пра яго назаўжды. І жыць спакойна для сябе, для дзяцей.

— Не, між намі было зусім не дзіцячае. У такія гульні дзеці не гуляюць. Але, мусіць, ты праўду кажаш, Верка. Я падумаю, што рабіць.

— А што тут думаць? Вядома, едзь. Ты нічога не страціш — сярод людзей звычайна забываешся пра многае.

— А я там наадварт толькі аб гэтым і ўспамінаю. А яшчэ, пра загінулага браціка, бабулю, якая заўчасна пайшла з жыцця, і пра апухлую ад гарэлкі нябожчыцу-маці.

— Але ж ты моцная, Галка...

— Не... Мне так хочацца быць слабай жанчынай, а жыццё прымушае быць моцнай.

— Усё будзе добра. У Міколкі ўсё ў парадку?

— Чакаю па абедзе. Прыедзе.

— Пакідай на хлопца Алежку, а сама — хоць на таксі выберыся, на гадзінку, на сустрэчу. Ці далёка да вёскі тваёй?

— Паўтары гадзіны ехаць, гэта ў суседнім раёне.

— Едзь, абавязкова. Грошы — смецце. Заўтра вечарам пазваню. Не маркоцья, чуеш, Галка. Нядобра гэта, так пакутаваць ад няпэўнасці. Даеш слова?

— Угаварыла.

13

Аляксей не пазнаваў сваю вёску. Яна захавалася, яшчэ жыла сям-так трохі ў цэнтры, хоць і тут было нямала пустых, скасабочаных, урослых у зямлю хат, але памірала наводшыбе.

Гэта добра было бачна адсюль, з могілак. Прабіраючыся да яе праз ўрослыя хвашчом выбоіны, ён ледзьве знайшоў сцяжынку, па якой дабраўся да самотных, пакінутых людзьмі і Богам, сядзіб.

Ён ведаў з дзяцінства гэтае месца: за павароткай была шырокая нізіна, а пасярэдзіне — звычайная палявая дарога. Там, няроўнымі радамі з аднаго і другога боку, раней стаялі дзясяткі два спраўных хат. Тут, у адной з іх, Аляксей нарадзіўся і пражыў амаль сямнаццаць гадоў...

Ён не мог паверыць сваім вачам. Іх хаты, шостаі ад краю, не было зусім. Зарослы, здзічэлы сад, які некалі пасадзіў дзед, рэшткі падмурка нагадвалі, што раней тут было чалавечае жылло, знікла, сцерлася з зямлі і яшчэ некалькі хат, што некалі стаялі па суседстве. Пакінутая зямля пуставала. Густа ўтравелыя сцяжынкі сведчылі, што па іх даўно ніхто не хадзіў: ні жывёла, ні чалавек. Усё выдавала здзічэлым, а то і амярцвелым.

Ад бязрадаснага малюнка ў Аляксея зашчымела сэрца. Ён разгубіўся і не ведаў, куды падацца. Мабыць, трэба вярнуцца назад, у цэнтральную частку вёскі. У скрушным роздуме, што рабіць і куды ісці, ён і не заўважыў, як ззаду да яго падышоў сівы стары ў кортавым пінжачку.

— А чые вы будзеце, сынку? — абапіраючыся на палку і цяжка дыхаючы, стары спыніўся каля Савіча, пільна ўглядаючыся ў яго.

Аляксей павярнуўся на голас, і ледзь пазнаў у гэтым згорбленым дзядку некалі яшчэ маладога і худога, як бэлька, Паўлюка Кіслага, былога калгаснага конюха. Божа, што час зрабіў з чалавекам!

— Дзядзька Павел, вы мяне не пазнаяце? — спытаў Аляксей і радасна ўсміхнуўся старому.

— Ды сляпы я стаў, чалавеча. Хаця ж нешта знаёмае згадваю. Але ж калі стаіце каля былога селішча Адама Савіча, добры то буў чалавек, то ж, мабуць, з іхняга роду. Ага, праўда, падобны. Ці не Валянціны і Міколы, гэто, сыноч малодшанькі будзеце? — стары з хітрынкай глядзеў на Аляксея, не адводзячы ад таго выцвілых, амаль бясколерных вачэй.

— Угадалі.

— Ну, так, бацькавы кроплі пабраў. То ты, ага ж, Ляксея, той, што дзеўку, кхе-кхе... знахаліў і ўцёк. Шусцёр хлопец... — хіхікнуў у рукаў стары. — А дзе маецца цяпер? І ці жывая мамка ваша?

— Жывая, дзядзька. У Мінску. Дзякуй богу, добра ўсё.

Аляксею стала непрыемна: столькі гадоў прайшло, а ў вёсцы і сёння ўспамінаюць яго нядобра, хоць ён ні ў чым і не перад кім не вінаваты. Дзядок вунь вочы коле... Эх, людзі, што вы ведаеце пра мяне, пра мой боль... Настрой сапсаваўся зусім, але ці крыўдзіцца на старога? Ён на ўсё глядзіць па-свойму, з вышыні свайго ўспрыняцця жыцця, і верыць, мабыць, як і ўсе, плёткам. І як ты не пераконвай яго, што нікога ён, Аляксей, не ганьбаваў, не паверыць табе.

— Я ў Пецярбурзе жыву, працую. У Расіі. А вы, дзядзька Павел, як жывяце? Як цётка? Здаецца, яе Алесяй звалі? — пацікавіўся Аляксей.

— Што тут, сынку, скажаш? Наша ж жыццё якое — дзень да дня і бліжэй да смерці. Вось чакаем-чакаем яе, ды ніяк не дачакаемся. Алеся, жонка мая, дужа ж хворая, ляжыць каторы год спаралізаваная. Міласэрная мне дапамагае. Бяда, далібог... А Віцька наш, мо памятаеце яго, хоць малы па гадах булі, такі й ладны ж буў хлопец, а ўсё з-за дурноты сваёй згінуў недзе ў турме. Часам яго дачка, а наша ўнучка з Бабруйска наедзе на дзень-другі, а так дажываем са старой у хаце, — дзядок выцер скупую слязу.

— А тут, на нашым пасёлку, ці шмат засталася жыхароў?

— Ды не. Тры бабы ды я. Чуў жа, мабыць: і школу сёлета закрылі. Бяда вялікая ў вёсцы, калі няма школкі. Ані царквы, ані школкі. І Чарнобыль далекавата ад нас, а бяда. З кожным годам меней становіцца людзей. Калі чалавек трыста набярэцца, то і добра. Уся вёска. Не тое, што ў былыя гады. А вашу хату, здэцца, купілі ў суседнюю вёску. Гады чатыры ўжо як мінулася. Памерла была вясной, яшчэ снег не сышоў, Ганна Восцева, што жыла ў ёй. А яе дочкам з Магілёва хіба сюды наездзішся? Клопат толькі. Вось і прадалі. А селішча астатняе згібела. Ды й ці толькі адно яно. Не стала калгаса, то і ўсё згібела. Дзе й тыя людзі падзеліся? Ото ж, вайны няма, а жыцця нямашака таксама... Бувайце, чалавеча. Не крыўдуйце на старога, мо, і праўда з той дзеўкай у вас па-добраму было, а аславіла толькі дарэмна. І маці ваша так казала. І мая старая... То жывіце шчасліва. Ды не крыўдуйце, што я былое ўспомніў. Вінаваты не вінаваты, там усё відаць, — стары слаба торкнуў пальцам у неба, перахрысціўся дробненькай рукой, паціху патупаў да свайго паселішча. Аляксей яшчэ доўга глядзеў яму ўслед, затым шпарка пайшоў прэч ад гэтага, пакінутага людзьмі, месца. Пасля размовы з Кіслым, ён адчуваў сябе вельмі няўтульна.

Савіч быў расчараваны, усведамляючы, што вёска памірае. І — вельмі ўзрушаны, калі на парозе сельскага клуба сустрэў былых аднакласнікаў і аднакласніц. Пазнаў ён не ўсіх: рассталіся ж на парозе роднай школы чвэрць стагоддзя таму. Як жа змяніліся за гэты час сябры дзяцінства! Як паважнелі і памажнелі. З хваляваннем ён узіраўся ў іх твары. Лаяў сябе ў думках за тое, што не прыезджаў раней. А яны, былыя аднакласнікі, аказваецца, проста пачалавечы, калі трэба і не трэба было, падтрымлівалі адзін аднаго, сустрэкаліся не толькі раз у пяць гадоў, а і так, калі выпадала, запрашалі настаўнікаў на свае сустрэчы, і, здавалася, ведалі ўсё аб усіх. Не ведаў нічога ні пра кога, мабыць, толькі ён, Савіч.

Перад афіцыйнай часткай, якую рыхтавала мясцовая самадзейнасць, Аляксей усё ж адчуў сябе ніякавата. Былыя аднакласнікі хоць і ўзрадаваліся яму, але сустрэлі крыху стрымана. Нібы казалі: што ж ты, хлопча, заганарыўся...

Ён не крыўдзіўся і на дакоры настаўнікаў — пасівелай «хімічкі» Вольгі Максімаўны і ўсё яшчэ маладжавай, былога завуча, Ганны Пятроўны, — якія, калі разабрацца, праўду казалі: «Забыў дарогу да нас, забыў...» Атрымліваецца, яго тут памятаюць, ён далёка не апошні выпускнік. І ў навуцы дасягнуў неблагіх вышынь, якія спрадвеку нікому тут і не сніліся: ці не ва ўсім свеце яго ведаюць, а ў родную школу дарогу забыў... Але ўсё ж з'явіўся, хай і тады, калі зачынілі родную школу.

У клуб на сустрэчу выпускнікоў сабралася, здавалася, уся вёска. Аляксей зразумеў, што толькі ўлетку яна яшчэ крыху ажывае: на святы сюды з'язджаюцца яе дзеці і ўнукі, праўнукі. Але думалася не пра гэта. Чым бліжэй быў пачатак свята, тым з большай гаркатой ён разумеў, што часам лёс распараджаецца з чалавекам так, як яму заўгодна: яна, мабыць, не прыедзе, таму што, нарэшце, прыехаў ён. Пра Анёла і яго ніхто з былых аднакласнікаў не згадаў. Мабыць, саромеліся, памятаючы, што некалі ў юнацтве адбылося між ім і ёй. Ён жа не змог, не адважваўся ў каго-небудзь запытацца пра яе. І ўсё ж Аляксей спадзяваўся на цуд: раптам адчыняцца дзверы, і яна, Анёл, увойдзе ў залу. Галку, як бы яна ні змянілася за гэтыя чвэрць стагоддзя, ён пазнаў бы адразу, у гэтым быў упэўнены.

Калі размова зайшла аб аднакласніках, пачалі ўспамінаць тых, каго ўжо няма на свеце. Аляксей стаў думаць пра іх. Але, няма, аказваецца, ужо і Віцькі. Ён сядзеў на суседняй парце, добры быў хлопец, хоць і задзіра. Не пажыў чамусьці на свеце, зламала яго жыццё, запіў, наклаў на сябе рукі. І сям'я не ўтрымала, дзіця. Гэта лёс у Віцькі такі, ці што...

Былі і іншыя страты сярод аднакласнікаў. Некаторыя з тых, хто застаўся ў вёсцы, спіліся і рана памерлі. Што некалі яны былі Савіч нават забыўся: вучыліся з двойкі на тройку, нічым іншым, здаецца, не вылучаліся: толькі ўсплылі ў памяці іх цьмяныя вобразы, калі разглядалі школьны альбом, які нехта спецыяльна ўзяў на сустрэчу.

Аляксей нечакана загадаў яшчэ аднаго аднакласніка, нават сябра, Кольку, з якім калісьці займаўся фотасправай. Хтосьці з аднакласніц распавёў, што пасля школы Колька падаўся на Данбас і нават на пахаванне маці не прыезджаў. Яго не бачылі ў вёсцы гэтулькі ж, як і Аляксея. Не прыехаў Колька і цяпер — не змаглі знайсці арганізатары яго адрас...

Здзівіў Савіча яго школьны сябар Генка. Заўсёды, як памятаў Аляксей, той быў шалапутным, нейкім няскладным. І вучыўся сяк-так. А зараз перад ім

стаяў высокі, падцянуты мужчына. Жыў Генка ў Мінску, гадаваў сына і дачку, працаваў на трактарным заводзе. Казаў, што пачынаў рабочым пасля службы ў войску, цяпер — майстар. Паважаны чалавек, на дошцы гонару завода вісіць яго партрэт. Кантактны і адказны мужык. У вёсцы ў адпачынку, дапамагае старым маці і бацьку. Генка не адыходзіў ад Савіча, і сустрэча з ім была сапраўды радаснай для Аляксея. Абмяняліся адрасамі і тэлефонамі.

Ну, а дзяўчаткі — цяпер ужо жанчыны — жылі і працавалі, хто дзе і як.

Выходзіла, што ўсе шчаслівыя, задаволеныя тым жыццём, якое ў каго ёсць, у многіх ужо з'явіліся ўнукі. А, можа, усё не так. Можа, яны не хочуць казаць, што не ўсё так і добра, як хацелася б. Каму хочацца, каб іншыя ведалі, што ў цябе не ладзіцца. Людзі такія: адзін пашкадуе, другі наадварот, парадуецца тваёй скрусе...

Аляксей, калі былыя аднакласніцы расказвалі пра тое, як у каго з іх склаўся лёс, падумаў, што ў яго, вучонага ды знакамітага, няма нічога добрага ў асабістым жыцці. Так, быў жанаты. Любіў — не любіў жонку, справа не першая. Было, зацяжарыла. Радаваўся, думаў, што народзіцца дзіця, у сям'і будзе лад, усталюецца звычайнае чалавечае шчасце. Паехаў у камандзіроўку, а жонка зрабіла аборт. Як ён пакутаваў!.. Ірына заявіла, што ніколі не збіралася мець ад яго дзіця, што не любіць яго. Ці мог ён такое ёй дараваць?.. Разышліся. Ірына паспрыяла таму, каб ён зняверыўся ў жанчынах, здавалася, назаўжды. Аляксей цяжка перажываў другую ў сваім жыцці няўдачу. З гадамі забылася Ірына, прыгупіўся, прыглушыўся боль, які яна яму ўчыніла. Але не сышоў той, што ад яе — Галіны — хаця і спрабаваў забыць усё, што было між імі. І жыць сваім жыццём, якое ствараў сваімі рукамі, сваім талентам, не атрымлівалася. Ён не пазбягаў жанчын — мужчына ўсё ж такі, спадзяваўся сярод іх, выпадковых, сустрэць сваё каханне. Але так і не сустрэў. З часам ужо не ўяўляў сябе ў шлюбе, у ролі сем'яніна. Паступова прывык жыць адзін...

Аляксей Савіч з зачараваннем слухаў вядучую, маладую дзяўчыну, загадчыцу клуба, якую, мабыць, прыслалі сюды пасля культасветвучылішча. Мілае, светлае, наіўнае дзяўчо!.. Так прыгожа, добра гаворыць наогул пра школу, пра першае каханне, якое, мабыць, сама толькі спазнала, што сэрца паступова адтае, і ўспамінаецца дзяцінства. Тым больш, што раптам пасля яе самадзейныя артысты нагадалі легенду, якую хтосьці з дарослых, мабыць, дядуля, распавядаў яму, тады яшчэ някемліваму хлапчуку.

«...Вечарам на траве выпала раса. У маленькіх кропельках вільгаці зіхацелі промні сонца, яно ўжо асела на верхавінах хвой. Казачным выглядаў шырокі луг у залатых промнях, нібы хтосьці запаліў на ім тысячы ліхтарыкаў...

Заснуў вецер, заціхла прырода. І толькі зусім маладзенькая дзяўчына ў зрэбнай выбеленай сукенцы, забыўшыся на стомленасць, нібы цэлы дзень і не збірала чарніцы ў лесе, гулліва крочыла па няскошаным разнатраўі і, нібы чараўніца, кланялася кожнай расліне. Яе агністыя валасы адлівалі золатам у апошніх промнях сонца. Здалёк здавалася, што яна размаўляе з ліпеньскімі кветкамі. Але дзяўчына збірала іх сабе ў вянок — толькі самыя прыгожыя.

Ціха-ціха нешта напяваючы, яна нават не пачула, як па старым шляху — ён быў побач, рукой падаць — праехала, падняўшы слупы пылу, брычка. У ёй сядзеў прыгожы мужчына, апрануты ў нейкае далікатнае адзенне. Мабыць, ён быў з чужых земляў, тут жа акрамя палатнянага, яшчэ не бачылі іншага адзення.

Мужчына загадаў кучару спыніцца, спусціўся з брычкі на зямлю. Ён з захапленнем стаў назіраць за вярчэннем залатакосай прыгажуняй. А дзяўчына паволі набліжалася да дарогі.

Нарэшце, яна заўважыла, як чужаземец уважліва назірае за ёй і вельмі спалохалася. Стала сур'ёзнай і, толькі памкнулася збегчы адгэтуль, як гэты здзіўны чалавек спыніў, схапіўшы яе за руку.

— Не бойся мяне, прыгажуня, — ветліва прамовіў ён і ўсміхнуўся. — Ты, нібы сонейка яснае, нібы дачка яго. Як цябе завуць, Божы дарунак? Чыя ты будзеш?

Дзяўчына сарамліва апусціла вочы і маўчала.

— Не бойся, я не пакрыўджу цябе. Ты ж дрыжыш уся, дурненькая, — мужчына ўсміхнуўся і ласкава дакрануўся рукой да дзявочых агніста-залатых валасоў і раптам пацалаваў яе руку.

— А што пан жадае ад маёй падчаркі? — аднекуль з'явілася старая сялянка, якая цяжка дыхала, бо шпарка бегла сюды.

— Жадаю гэтую прыгажосць забраць з сабой, у Варшаву, калі яна захаца, — усміхнуўся пан.

— А хто ж мне дапамагаць будзе? Я яе, сірацінку, гадала, гаравала. І вось так, дарма, пан жадае забраць? — раскрычалася старая. — Бягом, дурніца, у хату! Чуеш, Улада.

Але пан мацней сціснуў руку дзяўчыны, не адпусціў.

— Дык вось якое ў цябе, прыгажуня, імя! Улада... — са здзіўленнем прамовіў мужчына. — Паедзеш са мной? Я цябе, крый божа, не пакрыўджу. Вер мне!

— Людцы добрыя, што ж гэта дзееца на белым свеце? Гадала, глядзела, — не на жарт разышлася сялянка, але на яе ніхто не звяртаў увагі.

— А ці пан праўду кажа? — усміхнулася чужынцу, праўда, не без падазронасці, дзяўчына.

— Праўду, Божы дарунак ты мой...

— Не аддам, гадала-гаравала, а хто працу цяпер за яе рабіць будзе? — даводзіла сваё старая сялянка.

— Не плач, жанчына. Вось табе поплатак, — чужаземец падаў старой залатую манету. Тая прагна схапіла золата, у твар аж прыліла кроў, вочы заблішчалі ад сквапнасці.

Мужчына толькі ўсміхнуўся, убачыўшы такія перамены ў сялянцы.

— Бачу, што і сама радая, пазбавілася ад лішняга едака.

Чужаземец знямелай ад шчасця жонцы рыбака не сказаў больш ні слова, падхапіў дзяўчыну на рукі і панёс да брычкі. Праз некалькі хвілін на старым шляху курэў толькі пыл, які нагадваў туман...

А праз дваццаць гадоў нейкі багаты чалавек выкупіў за вялікія грошы гэтую зямлю, якая дасягала да самога возера Князь. Мясцовыя багацеі цешыліся, што надта ўдала ўзялі золатам за гэтыя недаступныя глухія лясы і балоты, і невялікую колькасць ворнай зямлі. Але здзівіліся, што новы ўладальнік сам ніколі не быў тут, ад яго імя ўсім распараджаўся ўпраўляючы.

Гэта быў каржакаваты пажылы мужчына, які непарушна выканаў волю свайго гаспадара: неўзабаве людзі даведзіліся, што гаспадар хоча тут пабудаваць палац. Так яно і было: упраўляючы, агледзеўшы ўладанні, выбраў самае высокае месца, дзе стаялі гонкія бярозы і старасвецкія дубы, ліпы. Тут і быў закладзены каменны палац, які за некалькі гадоў пабудавалі чужаземныя будаўнікі. Маёнтак абсадзілі прыгожым паркам. Упраўляючы дазволіў усім за невялікую плату хто хоча сяліцца на невялікім аддаленні ад панскага палаца, распрацоўваць зямлю, адбіраючы яе ў балота, будаваць гаці. Сяляне абрадаваліся: пры сваім пане яны былі ў лепшым становішчы на гэтай зямлі — у іншых месцах палешукі жылі ў жахлівых умовах.

А далей было так. Упраўляючы, ужо немаладым чалавекам, адчуўшы сябе нездаровым і баючыся раптоўнай смерці, напісаў свайму гаспадару ліст, у якім прасіў, каб той хутчэй прыехаў і прыняў яго працу. Аднак гаспадар чамусьці затрымліваўся.

І вось аднойчы пад вечар, калі ўпраўляючы ўжо здоўжыўся яго чакаць, па старым шляху да маёнтка пад'ехала крытая брычка. Упраўляючы і нанятая ім у маёнтак дваровыя людзі пабеглі сустракаць свайго гаспадара. І як жа ўсе вельмі здзівіліся, калі з брычкі на зямлю, а потым на ганак новай сядзібы ступіла яшчэ маладая і вельмі прыгожая жанчына з ярка-жоўтымі, нібы залатымі валасамі. Побач з ёй стаяў высокі юнак.

— Божа, гэта ж Улада! Якая прыгожая, быццам каралева, — сталі шаптацца людзі.

Упраўляючы, пакланіўшыся, адразу падаў гаспадыні справаздачу аб сваёй працы. На скураной вокладцы важкай кнігі замест назвы значылася: «Вотчынае месца князёў».

А пані ўсміхнулася яму, затым свайму сямнаццацігадоваму сыну, высокаму і падобнаму на свайго бацьку, ветліва прамовіла:

— Тут, сыноч, дзякаваць богу, і будзе твая вотчына. На гэтай зямлі нарадзілася твая маці...

Праз дзесяцігоддзі зямельнае ўладанне пані Улады, якая была добрай гаспадыняй і дапамагала сялянам, але пражыла мала, перайшло сыну, а ад яго — яе ўнукам і праўнукам. Адзін са спадчыннікаў гэтай зямлі меў вялікі ад цара, якому служыў, чын. А калі выйшаў у адстаўку, маючы інжынерныя веды, праклаў тут вузкакалейку, заснаваў заводы па перапрацоўцы смалы і драўніны. А яшчэ пабудоваў у вёсцы драўляную праваслаўную царкву, большасць мясцовага насельніцтва была праваслаўнай. Маёнтак захоўваў на шматлікія дзесяцігоддзі назву Вотчына. Праз стагоддзі яна змянялася, кожны перапісчык уносіў свае змены ў дзелавыя паперы, і неўзабаве стала Вотчына, Вітчына, Вятчына, затым Вятчын, якая і захавалася да нашага часу...

У мясцовым клубе даўно не збіралася гэтулькі людзей, як цяпер. І зараз усе яны, стоячы, дружна апладзіравалі самадзейным артыстам.

Добрыя словы сказалі настаўнікі пра сваіх былых вучняў і малады старшыня сельсавета. Выступалі і Аляксеевы аднакласнікі, успаміналі дырэктара школы, які так рана адышоў у іншы свет, яркія моманты з жыцця класа, школы, роднай вёскі...

І раптам вядучая, звяртаючыся ў залу сказала, што на сустрэчы прысутнічае знакаміты вучоны з сусветным імем Аляксей Савіч. Пачуліся апладысменты. Аляксей ад той да сябе ўвагі землякоў ажно спалатнеў і, нібы здалёку, пачуў, што яго запрашаюць на сцэну. Такого яшчэ з ім не здаралася: падкошваліся ногі, калі ён паднімаўся туды...

15

Добра, што ён захапіў у дарогу некалькі сваіх кніг. Хвалюючыся, нібы ніколі ў жыцці не стаяў за кафедрай у студэнцкай аўдыторыі, ён пасля сваёй кароткай прамовы-падзякі аднавяскоўцам, за тое, што памятаюць яго, уручыў іх сваім настаўніцам і бібліятэкару. Яму зноў апладзіравалі, але ўжо стоячы, і гэта надзвычай кранула Аляксея.

Яшчэ раз падзякаваўшы аднавяскоўцам за ўвагу да яго, Аляксей нетаропка пачаў спускацца ў залу. І чамусьці яшчэ больш расхваляваўся. І раптам стала ціха. Штосьці падказвала яму, што ў гэтую хвіліну ў зале нешта адбываецца.

Цішыня стаяла напружаная, нібы людзі чакалі чагосьці незвычайнага, і яе нішто не парушала. Савіч не мог зразумець, што здарылася. І толькі вярнуўшыся на сваё месца ў другім радзе, дзе сядзелі ўсе яго былыя аднакласнікі, і, зірнуўшы на сцэну, пахаладзеў. На тым месцы, дзе толькі што быў ён, стаяла рудавалосая прыгожая жанчына ў светла-бэжавым дзелавым гарнітуры. Яна!.. Ён пазнаў бы яе з тысяч...

— Галка, адкуль ты ўзялася? Малайчына, што прыехала! — ускрыкнула з месца іх былая аднакласніца Волька Сялец, яе сяброўка, бухгалтарка адной з камерцыйных гомельскіх фірм. Здзіўленыя аднакласнікі пачалі апладзіраваць, чакаючы, што скажа Галка.

— Дзякуй вам усім... — ціха пачала яна. — Дзякуй, што ёсць на зямлі такое месца, дзе, нягледзячы ні на што, адчуваеш сябе часткай чагосьці вялікага. Дзякуй усім аднавяскоўцам за тое, што берагуць памяць аб мінулым. Мой маленькі сын, яму толькі шэсць гадоў, усю раніцу мяне распытваў: адкуль у нашай вёсцы такая назва. Я — педагог, да гэтай прафесіі заўсёды адносіла ўсіх дасведчаных людзей, але ўпершыню не ведала, што яму адказаць... І нічога дзіўнага, што ў гэты ж вечар я ўжо ведаю, што распавесці свайму мядзведзіку, я так ласкава называю свайго Алежыка, пра маю родную вёску. Мне, якая нарадзілася тут, сорамна не ведаць яе гісторыі. Прабачце мяне за гэта. Прабачыце, дарагія настаўнікі, што не заўсёды і паштоўку да свята дашлю, а вы ж так чакаеце вестачак ад сваіх выпускнікоў. Я сама, выпусціўшы ў дарослае жыццё дзясяткі вучняў, чакаю ад іх гэтых вестачак...

З вачэй Галіны пацяклі слёзы, яна на хвіліну прыпынілася, але потым авалодала сабой, працягвала.

— Толькі... я на гэтай сцэне ўсё-такі не таму. Дваццаць пяць гадоў чакала, каб зрабіць гэта. Мне трэба прылюдна павініцца перад адным чалавекам, якога я ў маладосці зняславіла на ўсё жыццё. Сёння я павінна зрабіць тое, што даўно павінна была зрабіць... Тады я была зусім неразумнай дзяўчынкай і не да канца разумела, што нарабіла. Я спалохалася і нагаварыла на аднаго добрага хлопца таго, чаго не было, абвінаваціла яго ў тым, у чым ён не вінаваты. Хто ён, вы добра ведаеце. Гэта...

— Галіна, не трэба!.. — вырвалася з вуснаў Аляксея, іх погляды сустрэліся. Ён глядзеў на яе, а Галіна адвяла свой.

— Не, — праз імгненне рашуча сказала яна і паглядзела яму ў вочы, — я павінна сказаць, хачу жыць з чыстым сумленнем. Гэты хлопец ні ў чым не быў вінаваты. І няхай ён сёння, праз столькі гадоў даруе мне за тую маю памылку. Я яго кахала, і я так вінаватая перад ім... за гэта мяне пакараў Гасподзь. І ён жа падтрымаў мяне, калі я страціла родных, ён вярнуў мяне да жыцця, падараваўшы шчасце ў дзесях. Прабач, дарагі мой чалавек Аляксей, прабачце ўсе добрыя людзі... А маладых прашу: не рабіце каханым балюча...

Зала маўчала. Галіна сышла са сцэны і, сіцснўшы вусны, не звяртаючы ні на кога ўвагі, амаль падбегам накіравалася да дзвярэй — маўклівыя аднавяскоўцы, якім не хапіла месца і якія стаялі ў праходзе, расступаліся перад ёй.

На шырокім ганку клуба яна глытнула свежага паветра, твар астудзілі апошнія кроплі ліпеньскага дажджу — задуха паменшылася, спадала. Хутка сцямнела, хмары зацягнулі неба.

Галіна стаяла на двары і ёй здавалася, што сэрца вырываецца з грудзей. Затым, крыху супакоіўшыся, не звяртаючы ўвагу на лужыну ля ўваходу, яна напраткі пайшла да крамы, дзе яе чакала таксі, якое яна наняла, каб прыехаць сюды. Але раптам нешта магутнае і жорсткае спыніла яе, схапіла за руку, сіцснула.

— І ты хочаш так проста сысці? Чаго тады варта тваё прабачэнне?

Аляксей моцным рыўком выбавіў яе з лужыны і нібы незнарок прыгарнуў да сабе. Ад цёплага мужчынскага дыхання ў яе закружылася галава.

— Алёша, не спыняй мяне, — прашаптала Галіна. — Я павінна...

— І ты хочаш проста так сысці? — паўтарыў ён. — Не, мы павінны пагаварыць аб тым, што некалі між намі адбылося і чаму? Вядома, у цябе, мусіць, добрая сям'я, дзеці... — ужо з крыўдай у голасе сказаў ён.

— Алёша, я разлічылася за сваю здраду спаўна... Так, у мяне ёсць сям'я: я і два сыны, гэта святое. У мяне няма мужа, і дзеці мае прыёмныя. Я не змагла нарадзіць, бо сама вінаватая. Узяла грэх на душу — не дала з'явіцца на свет майму і твайму дзіцяці... І я ведаю, што Бог за гэта пакараў мяне. А яшчэ — за цябе. І аднойчы, калі мне было вельмі цяжка, я паклялася, што калі-небудзь закрычу на ўвесь свет, што ты ні ў чым не вінаваты, а я — дрэнь... Я не ведала, калі і дзе гэта зраблю, але я гэта зрабіла цяпер, крыху нечакана нават для сябе, як толькі ўбачыла цябе, такога недасягальнага і, як думаю, такога ж шчырага, як у момант нашага расстання. Прабач. Я не хачу больш насіць гэты цяжар на душы, хачу жыць далей, выхоўваць, расціць маіх хлопчыкаў, зрабіць усё, каб яны былі шчаслівыя.

— А як жыць мне? — скрушна спытаў ён. У гэты момант у яго галаве пранеслася ўсё, што адбылося паміж імі досвіткам, пасля выпускнога...

Стомленыя шчасцем, яны не здагадваліся, якія чорныя хмары згусцелі над гэтым месцам, над імі. Праз святло фар матацыклаў, якія іх асляпілі, Аляксей убачыў спалоханы погляд яго Анёла, і нечакана заўважыў на беласнежнай сукенцы чырвань — доказ таго, што яна страціла дзявоцкасць. Хлопец нават не зразумеў, што адбылося далей.

Галка раптам адхінулася ад яго, ускочыла на ногі і істэрычна закрычала:

— Гэта ўсё ён! Не чапайце мяне больш! Гэта ўсё ён... Ён мяне згвалтаваў... Абараніце!.. Завязіце мяне дадому...

Неразлучная тройка — Касы, Сарока і Паліпчук — з касцетамі ў руках пайшлі на яго. Аляксей устаў, і ў тую ж хвіліну моцны ўдар у галаву зваліў яго на мокрую траву. Трацячы прытомнасць, нібы за туманам, ён бачыў, як плача Галка, як пхнуў яе ў плячо, нядобра абазваўшы і груба пасадзіўшы ззаду сябе на матацыкл, Паліпчук.

Замест світанння наступіла ноч. Калі Аляксей ачуўся, стаяла раніца. Хістаючыся, акрываўлены, мінаючы выпадковых людзей, ён ледзь давалокся дадому. Маці знайшла яго ў лазні, дзе ён зноў знепрытомнеў, спрабуючы змыць кроў.

А раніцой уся вёска абмяркоўвала адно: што здзейсніў Аляксей з Галінай. Мама плакала, чакаючы горшага. Але потым высветлілася, што ніхто ў міліцыю не заяўляў, а Галіна, якую пабіла п'яная маці, сышла з вёскі. Следам за ёй, у іншы бок, праз два дні з'ехаў і Аляксей. Як аказалася, на доўгія дваццаць пяць гадоў...

— А як жыць мне? — Аляксей глядзеў на яе з такім непадробным хваляваннем, як глядзіць закаханы на любімую, што Галіна абвяла ў яго руках. — Ты ачысціла сваю душу... А як мне сваю ачысціць? Усё жыццё я хацеў адшукаць цябе і баяўся гэтай сустрэчы. Не, я не вінавачу цябе. Што здарылася — тое здарылася. Мы былі дзецьмі. Так, мы былі яшчэ дзецьмі. Не больш...

— Тое, што я прымусіла цябе зрабіць, не дзіцячая забава, — заплакала яна. — Я тады ратавала сябе і цябе, разлічваючы, што тыя вылодкі не крануць мяне пасля цябе, пагрэбуюць, і не думала, што з табой усё так абернецца.

— Чаму ж ты збегла ад мяне, Анёл?

— Мне было сорамна. І я вырашыла забыць цябе.

— Атрымалася?

— Так, Алёша. Атрымалася. Я нават, здаецца, потым зноў пакахала. Але неўзабаве ён здрадзіў мне. А пакахаць яшчэ раз я не змагу. Для мяне больш не можа быць мужчын. Я жыву для дзяцей...

— Але я кахаў цябе ўсё жыццё.

— Не, Алёшка, ты кахаў тую памяць, якая ў цябе засталася ад дзяўчынкі-анёла. Твой анёл паляцеў, ён пакінуў гэты свет. А жанчына, якая перад табой — з іншага свету. Яна перажыла многае. Апяклася на сваіх памылках. Магчыма, і яна калі-небудзь яшчэ пакахае...

— А чаму табе не пакахаць зноў... мяне?

— Таму што ты не зменіш сваё жыццё дзеля майго і чужых табе дзяцей. У нас розныя дарогі. Навошта ж тады ўсё?

— Ты мяне дрэнна ведаеш.

— Не, Алёша. Зразумей: анёлы не вяртаюцца. Прабач. І прабачэння папрасі за мяне ў нашых аднакласнікаў і настаўнікаў. Я тэрмінова еду дадому. Пазваніў на мабільнік старэйшы: у майго малодшага сыночка па абедзе раптам паднялася тэмпература, я павінна ехаць, і нішто на свеце не можа спыніць: ён кліча маму. Разумееш, кліча мяне, — спакойна адказала яна.

— Пачакай хоць хвіліначку, — сказаў ён. — Няўжо анёлы, якія адлятаюць, калі іх папрасіць, не могуць выканаць адно жаданне?

Галіна зразумела, што меў на ўвазе Аляксей. Яна пацалавала яго ў скронь і прашапталала на вуха:

— Будзь шчаслівы, Алёша!

— І ты... — толькі і змог прамовіць ёй услед Савіч.

Ён не хацеў мірыцца з тым, што цяпер павінна было адбыцца. Але гэта адбылося: Галіна, не азіраючыся, села ў таксі. Яшчэ праз хвіліну аўтамабіль знік, яго нібы праглынула ноч.

Пасля дажджу стала холадна. Узбуджаны і збянтэжаны, Аляксей доўга стаяў на месцы. Яму здалася, што з аўтамабілем, пакінуўшы яго сам-насам, знікла, растала яго юнацкая мара. Раней ён нават і ўявіць не мог, што развітацца з ёй будзе не так ужо і цяжка, і так цяжка адначасова. Мусіць, адхварэла душа за гэтулькі гадоў? А можа, яна толькі пачынае хварэць. Зноўку?

